





Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi
Erzincan Law Review

Cilt/Vol: 28 Sayı/No: 2 Aralık/December 2024

Modern Devlet'in Karanlık Yüzü ve Devlet Suçları
The Dark Side of the Modern State and State Crimes

  Dr. Öğr. Üyesi Salim ORHAN*

 10.60002/ebyuhfd.1532382

ÖZ

Modern devlet, siyasal iktidarın kurumsallaşmış ve merkezileşmiş biçimi olarak, meşru şiddet tekeli elinde bulunduran yarı-tanrısallık kapasiteye sahip bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Bu tanrısallık gücünün toplum üzerindeki tecellisi ve tezahürü, uygarlık ile barbarlık sarkacında olabilmektedir. Bu çalışma, modern devletin kavramsal doğuşunu, kuramsal temellerini ve tarihsel pratiklerini derinlemesine inceleyerek modern devletin karanlık yüzüne ve bu yüzün bir yansıması olan devlet suçlarına odaklanmaktadır. Öncelikle, modern devletin kavramsal kökenleri ve kuramsal temelleri ışığında, bu yapının barış ve güvenliği sağlama iddiasıyla ortaya çıktığı, ancak gerçekte şiddet ve korku üzerine inşa edilmiş bir yapı olduğu vurgulanmaktadır. Ardından, modern devletin uygarlık ile barbarlık sarkacındaki konumu detaylı bir şekilde ele alınmakta; özgürlük ve güvenlik/barış vaatlerinin arkasında daha yoğun ve kapsamlı şiddet ile cezalandırma pratiklerinin mevcut olduğu ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Çalışmanın son bölümünde, devlet suçları

* Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

Makale Bilgisi/Article Info: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 13.08.2024 | Kabul/Accepted: 03.10.2024.

Bu makale, intihal programında taranmış ve iki (kör) hakem incelemesinden geçmiştir. This article was submitted in a plagiarism program and reviewed by two (blind) referees.

Atıf/Cite as: Salim Orhan, “Modern Devlet'in Karanlık Yüzü ve Devlet Suçları”, EBÜ-HFD, C. 28, S. 2, Aralık 2024, (475-514).



Bu makale **Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası** lisansı ile lisanslanmıştır.

rının modern devletin karanlık yüzünün bir tezahürü olduğu ve bu suçların devletin yapısal ve işlevsel özelliklerinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu çalışma, modern devletin hem aydınlık/uygarlık hem de karanlık/barbarlık yüzlerinin birlikte var olduğunu ve bu iki yönün de devletin doğasına içkin olduğunu savunarak, devletin koruyucu olduğu kadar tehdit edici ve yıkıcı bir doğaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. En sonunda ise, devlet suçlarının kontrol altına alınmasının, insan haklarına dayalı çoğulcu bir demokrasi ile mümkün olacağı belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modern Devlet, Devlet Suçları, Şiddet, Şiddet Tekeli, Uygarlık ve Barbarlık, Egemenlik, İnsan Hakları.

ABSTRACT

The modern state, as the institutionalized and centralized form of political power, has emerged as an entity with a quasi-divine capacity, holding the monopoly on legitimate violence. The manifestation of this divine power over society can oscillate between the poles of civilization and barbarism. This article examines in detail the conceptual origins, theoretical foundations, and historical practices of the modern state, with a particular focus on its dark side and state crimes as a manifestation of this dark side. First, it emphasizes that the modern state, which emerged with the claim of providing peace and security, is in fact a structure built on violence and fear, as seen through its conceptual origins and theoretical underpinnings. Then, the study examines the position of the modern state within the pendulum of civilization and barbarism, discussing in detail how intense and comprehensive practices of violence and punishment exist behind its promises of freedom and security/peace. Lastly, it claims that state crimes are a manifestation of the dark side of the modern state and stem from its structural and functional characteristics. It argues that both the bright/civilized and dark/barbaric sides of the modern state exist together, and they are inherent in its nature and revealing the state as both a protective and threatening/destructive entity. Finally, it is noted that the control of state crimes can only be achieved through a pluralistic democracy based on human rights.

Keywords: Modern State, State Crimes, Violence, Monopoly of Violence, Civilization and Barbarism, Sovereignty, Human Rights.

GİRİŞ

“Devlet” (*stato, estate/état, estado, state*) terimi, modern öncesi siyasi terminolojide ve görece yakın bir zamana kadar çeşitli Avrupa dillerinde yer almamış, 15. yüzyılda kullanılmaya başlanmış bir kavramdır.¹ Modern

1 “Devlet” teriminin Avrupa dillerinde kullanım karşılığı şu şekilde olmuştur: İngilizce *state*, İtalyanca *stato*, İspanyolca ve Portekizce *estado*, Fransızca *état*, Almanca ve Hollandaca *Staat*.

dönem öncesinde siyasi örgütlenme ve iktidar ilişkilerini tanımlamak için kullanılan *polis*, *res publica*, *regnum*, *civitas* gibi muhtelif terimler yerine; modern dönemde aynı konum “devlet” terimi üzerinden tanımlanmıştır. Hiç de tesadüfi olmayan bu kavramsal değişim, başlı başına önceki dönemlerden farklı yeni bir durumun ve olgunun varlığına işaret etmektedir. Başka bir anlatımla, devlet kavramının modern dönemde siyasi ve hukuki terminolojiye girmesi ve temel bir kavram olarak yer edinmesi, yeni dönemin siyasi ve hukuki açıdan önceki dönemlerden temelden ayrıştığını ve farklılaştığını göstermektedir.² Bu farklılaşma, ilk olarak Batı Avrupa’da terimin kullanılmaya başlandığı dönemde siyasi iktidar ilişkisinde belirginleşmiştir. Bu bağlamda, modern anlamda yeni bir nesne olan “devlet, kuramsal ve olgusal temelleri 14. ve 17. yüzyıllar arasında Batı Avrupa coğrafyasında atılan kendine özgü (nevi şahsına münhasır) bir siyasi örgütlenmenin adıdır.”³ Modern devlet, bu noktada, genel kabul görmüş bir yaklaşım ile “kurumsallaşmış siyasi iktidar tipi” olarak tanımlanmaktadır.

Esas olarak, neredeyse, bir bilinmezi/anlaşılmazı (modern devleti) başka bir bilinmez/anlaşılmaz (kurumsallaşmış siyasal iktidar) ile açıklamaya çalışan bu tanım, modern devletin anlaşılmasız zorluğunu veya muğlaklığını ve müphemliğini bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır. Nitekim bu zorluğu ve muğlaklığı “devlet meselesi, Varlık meselesi kadar karmaşıktır” şeklinde belirten Bourdieu, onu “nerdeyse düşünülemez bir nesne” olarak değerlendirmektedir.⁴ Modern devletin oldukça “kafa karıştırıcı” ve “karmaşık” bir olgu olduğu ve kavramın kendisinin sıklıkla “esasen tartışmalı” olarak adlandırılan kavramların başlıca bir örneği olduğu konusunda neredeyse bir görüş birliği söz konusudur.⁵

Modern devletin kesin ve kapsamlı bir tanımını yapmanın zorluğunu kabul etmekle birlikte, doğumumuzdan ölümümüze kadar geçen süreçte

2 Devlet kavramının kullanılması ve evrimi ile ilgili bkz. Jean-Pierre **Brancourt**, “Estat’lardan Devlete: Bir Sözcüğün Evrimi”, Devlet Kuramı, Der. Cemal Bali Akal, Çev. Beki Haleva/Pınar Güzelyürek, Dost Kitabevi, Ankara 2000, s. 177-191; Alessandro **Passerin d’Entreves**, “Devlet Kavramı”, Devlet Kuramı, Der. Cemal Bali Akal, Çev. Başak Baysal, Dost Kitabevi, Ankara 2000, s. 193-211.

3 Ozan **Erözden**, “Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet”, Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite, Haz. Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, Ankara 2012, s. 67.

4 Pierre **Bourdieu**, Devlet Üzerine, Çev. Aslı Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 17, 49.

5 Robert N. **Berki**, “Vocabularies of the State”, Politics and Social Theory, Editor, Peter Lassman, Routledge, London 1989, s. 12.

neredeysse her an yanımızda bir yerlerde olduğunu da duyumsarız.⁶ Hayatın her anında görülen böyle bir duyumsamanın kendisi, siyasal iktidarın değişimi ve dönüşümü üzerinden önceki siyasal iktidar tiplerinden ayrıışan modern devletin mahiyeti hakkında pek çok şeyi ifade etmektedir. Çünkü modern öncesi dönemlerdeki kurumsallaşmamış siyasal iktidarlarda böyle bir seziniş bulunmamaktadır.

Doğum ile ölüm arasındaki süreçte hayatın her anında hissedilen bu yapı, siyasal iktidarın en ağır ve önemli modern açılımına denk düşmektedir.⁷ Dolayısıyla, modern devlet daha önce hiçbir siyasal iktidar tipinin sahip olmadığı büyüklükte bir güce ve kapasiteye sahiptir. Kuramsal ve olgusal gelişim süreci modern devletin yüksek kapasitesini belirlemiş ve onu yarı tanrısal bir güç olarak ortaya çıkarmıştır. Yarı-tanrısal veya ölümlü tanrı olan modern devletin kendine içkin bu gizemli kudreti, öncelikle sahip olduğu ve kullandığı araçlar üzerinden tespit edilebilir. Bu araçların en belirginini ise, şiddet tekelidir. Tam da bu noktadan hareketle, geleneksel bir kabul ve yaklaşım ile modern devlet “meşru şiddet tekelini” elinde bulunduran yapı olarak tanımlanmaktadır. Böyle bir Tanrısal gücün toplum üzerinde tecelli ve tezahürü, bir yandan “lütf” ve “rahmet” diğer yandan “kahır” ve “gazap” biçiminde veya bu iki “uçun” sarkacında olabilmektedir. Yani; her yerde hazır ve nazır bir güce sahip modern devlet, Roma Tanrısı Janus’un iki yüzüne benzer şekilde, uygarlık ile barbarlık ya da aydınlık ile karanlık gibi zıt özellikleri bünyesinde barındıran bir yapı biçiminde tecelli edebilir.

Ayrıca, her yerde bulunan ama tanımlanamayan tanrısal yapının, teorik olarak, her iki görünüm biçimi de aynı “meşruiyete” sahip ve aynı “amaç/akıl” çerçevesinde olabilmektedir. Yani, bu tecelli ve tezahür biçiminin hikmeti bizatihi varlığında münderiç olup hikmetinden sual olunmaz kutsal bir meşruiyet ve akıl ile gerçekleşmektedir. Modern devletin özünü/ruhunu oluşturan ve “devlet aklı” veya “hikmet-i hükümet” olarak kavramsallaştırılan bu “derin aklın” sorgulanamaz veya sorgulansa bile şümüllü bir biçimde kavranamaz oluşu, aynı zamanda onun “karanlık” yönünün bizatihi varlığına delil ve dolayısıyla aydınlığa kavuşmasına da engel oluşturmaktadır. Dahası, gizemli yarı tanrısal varlığının bütüncül ve kapsayıcı bir şekilde kavranamaz oluşundan dolayı, günlük hayattaki tecelli ve tezahürlerinden hareketle nitelenmiş ve tanımlanmıştır. Nitekim,

6 Christopher **Pierson**, Modern Devlet, Çev. Neşet Kutluğ/Burcu Erdoğan, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2011, s. 19.

7 Gianfranco **Poggi**, Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği, Çev. Aysun Babacan, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversiteleri Yayınları, İstanbul 2011, s. 24.

Pierson onu tanımlayamayacağını ancak gördüğünde tanıdığını belirtmiştir.⁸

Modern devletin Janus yüzlü yapısı veya bir çelişkiler mozaği oluşu, onun salt kavramsal teorisi veya kuramsal boyutuyla sınırlı değildir. Tarihsel ve olgusal gelişim yapısı da aynı görünümde. Modern devletin gelişim ve dönüşüm süreciyle bu yapıya muhatap olan veya dahil olan kişiler, bir “yurttaş” statüsüne yükselmiş ve daha önce var olmayan veya sahip ol(a)madıkları birçok yeni hakka (insan hakları) kavuşmuşlardır. Ancak, aynı zamanda bu devasa güç karşısında toplum, tarihin diğer dönemlerinde görülmemiş büyüklükte bir örgütlü ve kolektif şiddete maruz kalmıştır. Bu bağlamda, modern devletin doğum coğrafyasında bütün unsurlarıyla yerleşik hale geldiği veya kemale erdiği ve dünyanın geneline yayılarak küresel bir olgu halini aldığı 20. yüzyıl, adeta “şiddetin uzun yüzyılı” olmuştur.⁹ Charles Tilly'nin ifadesiyle, “*kesin ifadeler -ve muhtemelen kişi başına düşen oranlar- ile geçen on bin yıla bakıldığında 20. yüzyıl, dünya üzerinde kolektif şiddete en çok yolu düşen yüzyıl olmuştur.*”¹⁰

Bu dönem, tarihin birikimindeki şiddet biçimlerine yenilerini de ekleyerek en kaba ve en incelikli şekliyle şiddetin her türünün -kitlesel katliamlar, soykırım, toplama kampları, etnik temizlik, zora dayalı kitlesel nüfus transferleri, nükleer patlamalar, ağır insan hakları ihlalleri vb.- deneyimlendiği bir zaman olmuştur. İnsanlığın maruz kaldığı bu “acımasız” deneyim, kuşkusuz yarı tanrısal yapı olarak modern devletin “karanlık” yüzünün yansımasıdır veya en iyimser ifadeyle bu yansımanın bir “yan ürünüdür”. Üstelik, bu karanlık yansıma, çoğu zaman, “istisna halı” veya “olağanüstü hal” gibi kavramlar üzerinden açıklanan “kriz” durumunun gerektirdiği zorunluluk yasası ile gerekçelendirilerek, “aydınlığa” kavuşturulmaya çalışılır. Böyle bir durumda modern devletin aydınlık çehresi de, karanlığın dehlizlerinde kaybolur. Bu bağlamda, modern devletin -akademik ve entelektüel düzlemde de yeterince incelenmeyen- “devlet

-
- 8 Christopher Pierson, ABD Yüksek Mahkemesi'nde bir yargıcın baktığı bir taciz davasında pornografinin tanımını yapma durumunda kalması ve bu durum karşısında pornografinin net bir tanımını yapamaması ancak “pornografiyi gördüğümde anlarım” demesine atıf yaparak, modern devletin tanımını için de benzer bir durumun söz konusu olduğunu, devletin kesin ve kapsamlı bir tanımını yapmanın zor olduğunu ama muhatap olduğumuzda bunun devlet olduğunu anladığımızı belirtmektedir. **Pierson**, s. 19.
- 9 John **Keane**, Şiddetin Uzun Yüzyılı, Çev. Bülent Peker, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.
- 10 Charles **Tilly**, Kolektif Şiddet Siyaseti, Çev. Seda Özel, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009, s. 94 (Kolektif Şiddet).

suçları” konusundaki duyarsızlığı ve “devlete karşı suçlar” konusundaki hassas ve panik/alarmik tutumu da bu çehresinin bir gereği veya özündeki paradokstur.

Bu çalışma, modern devletin kavramsal doğuşunu, kuramsal temellerini ve tarihsel pratiklerini detaylı inceleyerek modern devletin “karanlık yüzüne” ve bu yüzün bir yansıması olan devlet suçlarına odaklanmaktadır. Öncelikle modern devletin kavramsal doğuşu ve gelişimi ve kuramsal olarak ele alınışı, akabinde modern devletin tezahür biçimleri, devletin yapısındaki doğal paradoksu veya uygarlık ile barbarlık sarkacında konumu; en sonda ise, modern devletin karanlık yüzünün bir görünümü olarak devlet suçları incelenecektir. Devlet suçlarının detaylı bir biçimde incelenmesi bu çalışmanın hacmini açacağından, salt modern devletin şiddet içerikli karanlık çehresinin anlaşılabilirliğini daha belirginleştirmek için genel bir yaklaşımla ele alınmaktadır.

I. MODERN DEVLETİN DOĞUŞU: KAVRAMSAL KÖKENİ, KURAMSAL ELE ALINIŞI VE YANSIMA BİÇİMLERİ

Modern devlet, ancak kavramsal olarak düşünölmeye başlandıktan sonra var olmaya başlamıştır. Başka bir anlatımla, modern “devlet, kavramsal açıdan, insanlar onu düşünöbilmeye başladıktan sonra” var olabilmıştır.¹¹ Dolayısıyla modern devletin tarihsel varlığını, “devlet” kavramının oluşturulması ve anlam kazanması/yüklenmesi ile başlatmak mümkündür. Onu düşünönenlerin kavramsallaştırması üzerinden okuyan Burdeau’ya göre de modern “*devlet, büyük ölçüde, teorisyenlerin ürünüdür. ... Ortaya bir devlet teorisi koymuş tüm o 16. ve 17. yüzyıl hukukçularının makalelerini ele alan bazı filozoflar, onlarla teori üzerine tartıştıkları meslektaşları muamelesi yapar ancak üzerine kafa yormakta oldukları nesneyi bizzat onların üretmiş olduklarını unuturlar.*”¹²

Kuşkusuz modern devlet, yalnızca teorisyenlerin kuramlarının sonucu olarak değörlendirilemez. Teorisyenlerin düşönceleriyle etkileşim halinde olan tarihsel ve olgusal gelişmeler ve nedenler de modern devletin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Genel olarak birbirinden bağımsız düşünölemeyen düşönsel düzlemdeki değışim ile toplumsal/siyasal uygulama düzlemindeki değışim gerçeğı, modern devletin doğuş ve gelişimi için de geçerlidir. Ancak ortaya çıkan teoriler, kısmen olgusal durumun veya pratikliğın teorik bir yansıması olduklarından, teorilerle ele alınan bir nesne aynı za-

11 Cemal Bali **Akal**, İktidarın Üç Yüzü, 5. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2012, s. 38.

12 **Bourdieu**, s. 37-38.

manda olgusal olarak da incelenmiş olur. Dolayısıyla, modern devlet olarak adlandırılan siyasal iktidar ve örgütlenmeye yönelik herhangi bir analiz, öncelikle kavramsal ve kuramsal açıdan yapılabilir.

Bu bağlamda, pek çok kişi için modern devletin kuramsal açıdan en önemli figürü, İngiliz düşünür Thomas Hobbes'tan başkası değildir. Nitekim, Pierson da Hobbes'un "birçok kişi tarafından modern devletin ilk kuramcısı olarak" tanımlandığını belirtmektedir.¹³ Elbette, Hobbes hem devlet anlayışıyla hem de devlet için kullandığı dil ve terimlerle öncü bir figürdür¹⁴ ve ondan bu yana siyasi ve hukuki olan, geleneksel anlayışa göre, çok farklı düşünülmektedir.¹⁵ Tasvirini yaptığı ve arzuladığı yeni siyasi iktidar ve örgütlenmeden hareketle Hobbes "modern devletin resmini çizen ilk düşünür"¹⁶ olarak değerlendirilmiş ve "Hobbes'un kuramında beliren mutlak iktidar anlayışı modern devletin ta kendisi"¹⁷ şeklinde görülmüştür. Dolayısıyla, modern devlet veya onun herhangi bir yönüyle ilgili yapılacak çalışmalar, kendisiyle bu denli özdeşleştirilen Hobbes'un kuramını ele almak veya ona uğramak zorundadır. Hobbes'un resmini çizdiği, bütün uzuvlarıyla doğmuş bir yapının resmidir. Bu çerçevede, Hobbes, kendi seleflerinin kuramları ile rahme yerleşmiş, ruh kazanmış ve doğmuş bir nesnenin göbek bağı kesmiş, son noktayı koymuş ve isim vermiştir. Bu durum, düşünsel düzlemde Hobbes öncesine kısaca da olsa bakmayı gerektirmektedir.

Modern algılanış biçimiyle "devlet", modern öncesi dönemde ne özünde ne de isim olarak tanınmaktaydı. Modern devletin doğum yeri olan Avrupa dillerindeki "devlet" kelimesi, modern öncesi dönemde başka anlamlarda kullanılan Latince bir sözcükten türetilmiştir. Devlet sözcüğünün kökeninde, "durum" veya "varolma biçimi"ne karşılık gelen yansız bir sözcüğün, Latince *status*'un olduğu genel bir kabuldür. Bu sözcük, modernleşme süreciyle birlikte siyasi terminolojiye girmeye başlamıştır. Her ne kadar "devlet" terimi Machiavelli'den önce siyasi dil dağarcığına girmiş olmakla birlikte; terimin modern anlamının yerleşmesi ve yayılmasının öncelikle Machiavelli sayesinde olduğu da yaygın bir kabuldür.¹⁸

13 Pierson, s. 23.

14 Brancourt, s. 191.

15 Akal, s. 92.

16 Akal, s. 92.

17 Mehmet Ali Ağaogulları/Cemal Bali Akal/Levent Köker, Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı, İmge Kitabevi, Ankara 1994, s. 161.

18 Passerin d'Entreves, s. 195.

Belli bir toprak ve belirli bir halk üzerinde iktidarı ve gücü kullanan aygıt şeklinde modern döneme özgü anlamıyla devlet terimi, ilk kez Machiavelli'nin yapıtında yer almıştır.¹⁹ Ancak Machiavelli terimin kesin bir tanımını vermemiş ve onu zaman zaman, önceki dilsel kullanım biçimlerinden etkilenmiş olabilecek farklı anlamlarda, ayırım yapmaksızın kullanmıştır.²⁰ Bu kullanımlara bakarak Machiavelli'yi bir geçiş dönemi düşünürü olarak değerlendirmek doğru olsa da, daha sonra Hobbes'ta ete kemiğe bürünen modern devletin kavramsal başlangıcını Machiavelli ile başlatmak da mümkündür. Machiavelli'nin düşüncelerinin izleri, Machiavelli sonrasında olgun bir kimliğe kavuşan modern devlette her daim göze çarpmaktadır. Modern devletin en önemli kuramlarından birisini ifade eden "devlet aklı" kavramı Machiavelli tarafından kullanılmamış olsa da kavramın ifade ettiği öz en net biçimde onun tarafından ifade edilmiştir. Nitekim, Machiavelli'den uzak durduğunu iddia etse de esasen onun düşüncelerinden oldukça etkilenmiş başka bir İtalyan düşünür Giovanni Botero, temel eserinin başlığında (*Della Ragion di Stato*) "devlet aklı"nı kullanan ilk kişidir.²¹

Kendinden önceki siyasi iktidar ilişkilerinden ayrılan modern devlet için bu ilişkiyi tanımlayan temel kavram, egemenliktir. Bu manada, modern devletin en önde gelen unsuru ve hatta ön şartı, egemenliktir. Egemenlik kavramının modern anlamda ilk kullanıcısı, modern devlet kuramının gelişmesinde belirleyici bir isim olan Fransız düşünür Jean Bodin'dir. Bodin, yapıtı olan "*Les Six Livres de la République*" (Devletin Altı Kitabı) eserinin başlığında da kullandığı eski bir terim olan "*république*" (*respublica*) terimini devlet için kullanmaya devam etmiş ve devleti bu sözcük altında tanımlamış; daha yeni bir sözcük olan "*état*" terimini ise, modern anlamından ziyade genellikle durum veya rejim olarak daha dar bir anlamda kullanmıştır.²² Ancak Bodin, geliştirmiş olduğu egemenlik kuramıyla modern devlete ruh vermiştir. Egemenliği olmayan devletin devlet olarak nitelenemeyeceğini belirten Bodin'e göre, egemenlik "en yüksek, en mutlak ve en sürekli güçtür." Machiavelli'de düşünülemeyen

19 **Brancourt**, s. 179.

20 **Passerin d'Entreves**, s. 195.

21 Botero, Machiavelli'nin ahlaka/vicdana göre meşru olmayan bazı şeylerin devlet aklına göre meşru olabileceğini belirten düşüncelerinin ancak bu kadar "ahlaksız ve mantıksız" olabileceğini ve Tanrı'nın yasalarına aykırı olduğunu belirtmekte ve devlet aklını bir egemenliği kurmak, korumak ve genişletmek için uygun olan araçların bilgisi şeklinde tanımlamaktadır. Robert **Bireley**, "Introduction", Botero: *The Reason of State*, Written by Giovanni Botero, Editor and Trans. Robert Bireley, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. xv.

22 **Passerin d'Entreves**, s. 197.

egemenliğin sürekliliği, Bodin'in kuramında tamamlanmaktadır. Böylelikle, yani Bodin'in egemenlik kuramı ile, modern “devlet cisimleşmeden ruhu belirmiş, kurum ortaya çıkmadan önce ölümsüzlüğe kavuşmuştur.”²³

Bodin'in egemenlik kuramının kurumsallaşması ve tüm unsurlarıyla ortaya çıkması, Hobbes'un teorisiyle olmuştur. Hobbes, siyasi iktidarı benzersiz bir güçle temellendirmiş ve mutlak iktidarın zorunluluğunu tutarlı bir şekilde savunmuştur. Hobbes'un teorisinde beliren mutlak iktidar, aslında modern devletin kendisidir. Başka bir anlatımla, Hobbes tüm görkemiyle ölümlü tanrı olan büyük Leviathan'ı yani modern devleti ortaya çıkarmıştır.

Ezcümle; teorik düzlemde modern devlet, Machiavelli'nin *Hükümdar*'ı ile herhangi bir uzuv kazanmadan kavram olarak rahme düşmüş, Bodin'in *Devletin Altı Kitabı*'nda ihtiyaç duyduğu temel kavrama kavuşmuş ve egemenlik ile ruh kazanmış, Hobbes'un *Leviathan*'ı ile cisim ve cesede kavuşarak tüm ihtişamıyla ve unsurlarıyla ortaya çıkmıştır. Modern devlet, salt insan yarattığı olan bu ölümlü tanrı, ölümsüz Tanrı'dan sonra barış ve güvenliği sağlayacak güç ve kudrete malik bir “ejderha” olarak doğmuştur. Hobbes'un tasvirinde Leviathan olarak doğan bu varlık, John Locke'un *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*'si ile doğal haklar ve sınırlı yönetim kavramlarını içselleştirerek “evcilleştirilmiş” ve bireysel hakların korunması ile görevlendirilmiştir. J. J. Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* ise, modern devleti genel iradeye dayalı bir toplumsal sözleşme üzerinden meşrulaştırarak halkın egemenliğine dayandırmıştır.

A. Barış İçin Bir Canavar Yaratmak: Leviathan'ın Gölgesinde Modern Devlet

Thomas Hobbes'la başlatılan modern devlet, korku üzerine kurulu bir yaratıktır. Temelde devleti ortaya çıkaran neden insanlar arasındaki korku, özellikle şiddetli ölüm korkusudur. Hobbes, devletin olmadığı doğa durumunu *homo homini lupus* (insan insanın kurdudur) şeklinde kısaca formüle ettiği bir savaş ve korku durumu olarak tasvir etmektedir. Nitekim Hobbes'a göre, “devlet olmadıkça herkes herkese karşı daima savaş halindedir. Buradan şu açıkça görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler; ve bu savaş herkesin herkese karşı savaştır.”²⁴ Hobbes, böyle bir savaş durumunda çalışmanın, ticaretin, sanatın, yazının ve toplumun var olamayacağını belirtmekte ve hepsinden kötüsünün ise hep

23 Akal, s. 16.

24 Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, 6. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 94.

şiddetli ölüm korkusunun ve tehlikesinin var olduğunu; insanın hayatının yalnız, sefil, vahşi ve kısa sürdüğünü ifade etmektedir.²⁵ Hobbes'a göre, insanların birbirlerini kemirdiği bu savaşı sonlandırmak ve insanların güvenliğini ve böylece daha mutlu bir hayat sürmelerini sağlamak için "hepsini korku içinde tutacak ve eylemlerini ortak faydaya yöneltecek genel bir güç" gerekmektedir.

Hobbes'un belirtmiş olduğu bu genel güç, modern devletin bizatihi kendisidir. Betimlediği doğa durumundaki korkudan güvenlik durumu olan devlete geçişi Hobbes şu şekilde ifade etmektedir: "*İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve, böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. (...) Bu yapıldığında, tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir DEVLET, Latince CIVITAS, olarak adlandırılır. İşte o EJDERHA'nın veya, daha saygılı konuşursak, ölümsüz tanrının altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz, o ölümlü tanrının doğuşu böyle olur. Çünkü, devletteki her bir kimsenin ona verdiği yetkiyle onun elinde o kadar çok kudret ve güç toplanmış olur ki, o kişi, bu kudret ve gücün dehşetiyle, bütün insanların yurttan barış ve yurtdışında düşmanlara karşı yardımlaşma yönündeki iradelerini birleştirip biçimlendirmeye muktedir hale gelir.*"²⁶

Hobbes'un bu tanımlanmasından da anlaşıldığı gibi (modern) devlet, mutlak güç sahibi bir canavar (Leviathan) olarak doğmuştur. Mutlak güç sahibi bu yaratık, herkesin iradesini biçimlendirmekte ve yerine getirmekte, yurttan barış sağlamakta ve yurtdışındaki düşmanlara korku salmaktadır.²⁷ Bir insan topluluğunun kendi aralarındaki ahit ile kurulan bu ölümlü tanrı, kurulduğu anda esas otoritesini mutabakat ve uzlaşının ötesinde şiddetin kendisinden almaktadır. Çünkü sözleşmeler, sadece kelimeler ve nefesten ibaret olduklarından, "*devletin kılıç kuvvetinden ... başka,*

25 Hobbes, s. 94-95.

26 Hobbes, s. 130.

27 Hobbes, s. 130.

insanları zorlayıcı, denetleyici, sınırlayıcı veya koruyucu hiçbir güç” bulunmamaktadır.²⁸

Başta yaşadığı dönemin kaos ve iç savaşlarla dolu olması olmak üzere başkaca birçok karmaşık nedensellik, Hobbes'un gücü merkezileşmiş, şiddeti tekeline almış mutlak güç sahibi bir devletin tarifini yapmasına ve önermesine yol açmıştır. Hobbes'un bu tanımlaması, olgusal olarak da modern devletin temel özelliklerinin belirginleşmeye başladığı bir döneme denk gelmekte ve onu doğrulamaktadır. Modern devlet, tarihsel olarak, 16. ve 17. yüzyıllarda Batı Avrupa'da ortaya çıkmıştır²⁹ ki, ortaçağ feodal sistemindeki parçalı ve çoklu iktidar yapısının çözülerek ve aşılıp tek (mutlak) bir iktidar merkezine doğru geliştiği bir döneme denk gelmektedir. *“Ortaçağın siyasal sisteminin çözülmesi ve yerini modern devletin alması her açıdan köklü bir dönüşüm süreci olmuştur. Çünkü burada söz konusu olan, içeride yerel ve kesimsel iktidarlara/güçleri çökertecek, idarenin ve hukukun birliğini/bütünlüğünü sağlayacak, şiddet araçlarını kesinleşmiş sınırlar içinde tekel altına alacak, dolayısıyla bütün tekellerin en önemlisi olan silah ya da şiddet tekeli elinde tutacak, dini dünyevi alanın dışına çıkaracak, birbirleriyle mücadele halindeki toplumsal grupları belli sınırlar içinde tutacak ya da zorunlu görünüyorsa bu güçlerden birini imha edecek, dışa karşı koruyucu gümrükler oluşturacak, sınırları koruyacak, yeni pazarlar fethedecek devin, 'Leviathan'ın doğuşudur.”*³⁰

Bu çerçevede, mutlakiyet veya mutlakiyetçi devlet modern devletin ilk biçimi veya ilk büyük kurumsal tezahürüdür.³¹ Mutlakiyetçilik, her şeyden önce, siyasi iktidarın ve gücün yoğunlaşması ve merkezileştirilmesidir.³² Böyle bir siyasi iktidar, bir anlamıyla, modern devletin en önemli unsuru olan egemenliğe karşılık gelmektedir. Bu bağlamda *“modern devlet, iç ve dış egemenlikle donanmış coğrafi/mekânsal (territoryal) egemenlik birliği olarak tanımlanabilir.”*³³ Egemenlik ve bu şekilde tanımlanan modern devletin -olgusal açıdan- net ve sembolik tarihi, 1648 tarihli Westfalya Antlaşması olarak ele alınabilir. Hobbes'un insanların doğa durumundan Leviathan dönemine geçişi anlattığı aynı isimli eserinin yayın tarihi, bu antlaşmadan sadece üç yıl sonraya denk gelmektedir. Hobbes'un

28 **Hobbes**, s. 132.

29 **Gencay Şaylan**, Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara 1994, s. 16.

30 **Mithat Sancar**, “Devlet Aklı” Kıskaçında Hukuk Devleti, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 17 (Devlet Aklı).

31 **Poggi**, s. 59.

32 **Pierson**, s. 67.

33 **Sancar**, Devlet Aklı, s. 16.

kuramındaki doğa halini andıran Avrupa'daki Otuz Yıl ve Seksen Yıl Savaşlarını sona erdiren bu antlaşma ile “dünya, kendilerinin üstünde bir otorite kabul etmeyen egemen devletlere bölünmüştür ve bu devletlerden oluşmaktadır.”³⁴ Bodin ile başlayan mutlak egemenlik kuramının hem dahili hem de harici yönleri Westfalya Antlaşması ile olgusal olarak adeta tam gerçekliğe kavuşmuştur. Böyle bir egemenlikle donatılmış bir biçimde meydana gelen modern devlet, sahip olduğu kapasite ile egemenliği altındaki bireyler üzerine etkili ve korkutucu bir dev/ejderha ya da yeryüzü tanrısı halini almaktadır. Tarihsel olarak meydana gelen bu gelişme ile Hobbes'un kuramı arasında paralellik bulunduğu gibi ikisi zamansal olarak da denk düşmektedir.

Modern devlet sahip olduğu kapasitesi ile yönettiği topluma daha fazla nüfuz etmiştir. Bu açıdan modern devlet, “kendi toplumunu yöneten, biçimlendiren hatta yaratan, aktif ve proaktif bir devlet olarak görülmektedir.”³⁵ Bu bağlamda, modern devlet toplumun kılcal damarlarına kadar müdahale edebilen bir biçimde ve yapıda var olmuştur. Başka bir anlamıyla; modern devlet, modern öncesi devletlerin en despot olanının tebaasının rastlaşmayacağı ve tanımayacağı bir şekilde yurttaşlarının en mahrem ayrıntılarına müzmin ve mütemadi bir şekilde müdahil olmaktadır.³⁶ Bu müdahale ve izleme/gözetim kapasitesi, modern devletin alt yapısal gücü ve sahip olduğu araçlar ile ilgilidir. Sahip olduğu bu araçlar üzerinden modern devlete yönelik açıklamalar ve tanımlar geliştirilmiştir.

Hiç kuşkusuz modern devlet hem bileşenleri hem de kullandığı araçlar bakımından birçok açıdan kendinden önceki siyasal iktidar biçimlerinden farklılaşmaktadır.³⁷ Max Weber, modern devletin amaç ve işlevleriyle tanımlanamayacağını, kullandığı özgün araçları ile kavranabileceğini ve onun da fiziksel güç ve şiddet kullanımı olduğunu belirtmektedir: “Devlet erekleri açısından tanımlanamaz. Neredeyse hiçbir işlev yoktur ki bir siyasal topluluk tarafından ele alınmış olmasın; yine hiçbir işlev yoktur ki yalnızca ve özel olarak siyasal topluluklar olarak adlandırılan birlikler tarafından yürütülmüş olsun –yani bugün devlet ya da tarihsel olarak bugünkü devletin öncülleri olan birlikler ... son kertede modern devlet, bütün

34 Pierson, s. 70.

35 Pierson, s. 81.

36 Pierson, s. 82.

37 Max Weber'den uzun alıntılar yaparak yorumlayan Pierson, modern devletin ayırt edici özellikleri olarak şunları belirtmektedir: 1. Şiddet araçlarının (tekelci) denetimi, 2. Bölgesellik, 3. Egemenlik, 4. Anayasallık, 5. Kişiler üstü iktidar, 6. Kamu bürokrasisi, 7. Otorite/meşruiyet, 8. Yurttaşlık, 9. Vergilendirme. Pierson, s. 23.

siyasal birlikler gibi, sosyolojik olarak ancak kendine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir. O da fiziksel güç ve şiddet kullanımudur."³⁸

Bu çerçevede, Weber modern devleti, "belli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde bulunduran insan topluluğu" olarak tanımlar.³⁹ Weber'e göre, elbette şiddet devletin tek veya olağan aracı değildir; ancak şiddet kullanımı devlete özgüdür.⁴⁰ Devlete mahsus olan şiddet kullanım hakkı, hukuki kullanımı da kapsamaktadır. Weber'in gerekli olarak tanımladığı nokta, devletin şiddet kullanma hakkının tek kaynağı olmasıdır. Dolayısıyla bir devletin egemenlik alanında başka bireylere ve kurumlara şiddet kullanım hakkı ancak devletin izni ile verilmektedir.⁴¹

Modern devlette öne çıkan özellik, şiddet araçlarının tekel altına alınmasıdır. Çünkü modern öncesi yönetim ve iktidarlar da şiddet araçlarını kontrol etmişlerdir. Hatta "askeri güç, modernlik öncesi uygarlıkların her zaman merkezi bir özelliği olmuştur. Ancak, bu uygarlıklarda siyasal merkez, ... tipik olarak, kendi topraklarında şiddet araçları üzerinde tekelci bir kontrolü sağlamanın çok uzağındaydı. Yöneticilerin askeri kuvveti, her zaman için ya bütün bağlarını kesip atmaya ya da doğrudan doğruya yönetici gruplara başkaldırmaya hazır yerel prensler ya da kumandanlarla ittifak kurmaya dayanırdı. Şiddet araçlarının, toprak açısından kesinleşmiş sınırlar içinde başarılı biçimde tekel altına alınması, modern devlete özgüdür."⁴² Buradan hareketle şiddet tekeli "modern devletin omurgası" olarak betimlenmiştir.⁴³

Tarihsel olarak modern devletin şiddet tekeli kurma sürecinin kendisi de şiddete dayalı bir şekilde olmuştur. Çünkü modern devlet, premodern dönemdeki çoklu iktidar merkezlerinin sahip oldukları gücü ve şiddet

38 Max Weber, Sosyolojik Yazılar, Çev. Taha Parla, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 131.

39 Weber, s. 131. Modern devletin oluşumunu zor/şiddet ve sermaye üzerinden açıklayan Charles Tilly de modern devlet için benzer bir tanım yapmaktadır: "Tanımlanmış bir toprakta temel yoğunlaşmış zor araçlarını elinde tutan ve bazı bakımlardan aynı topraklardaki öteki örgütlenmeler üstünde öncelik hakkına sahip olan özgün örgütlenme." Charles Tilly, Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 225 (Zor, Sermaye).

40 Weber, s. 131.

41 Weber, s. 131-132.

42 Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994, s. 57-58.

43 Mithat Sancar, "Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti", Doğu Batı Dergisi, S. 13, 2001, s. 27 (Şiddet).

araçlarını ortadan kaldırarak şiddet tekeline sağlamıştır. Başka bir anlamıyla, modern devlet şiddet araçlarına sahip rakip iktidarları şiddet ile bastırarak şiddet araçlarının kullanımını tekeline almıştır.

Tilly'nin belirttiği gibi, premodern dönemde sıradan insanların ölümcül silahlara sahip olmasının yanı sıra, yerel ve bölgesel iktidarlar sahip oldukları kuvvet ile devlete rakip olabilmekteydiler. Ancak, modern devlet silah kullanımını suç haline getirerek, özel orduları yasaklayarak ve lordların gücünü kırarak rakip iktidarları yok etmiş ve dengeyi devlet lehine çevirmiştir.⁴⁴ Tilly, modern anlamda devletin savaşa girme, bu savaşta başarılı olma ve bu savaş hırsını ve kapasitesini finanse etmek için yürütülen mücadeleler ile kurulduğunu belirtmektedir. Yani, modern Avrupa devletleri zor/şiddet tekeli ve sermaye olarak vergi toplama mücadeleleri ile var olmuşlardır. Bu manada Avrupa devletlerinin uzun oluşum sürecinde daimi ve düzenli orduların oluşturulması, devlet kurmanın en büyük destek sağlayıcı ve devlet baskısının ve şiddet tekelinin en büyük aracı olmuştur.⁴⁵

Şiddet araçlarının kontrolü mücadelesinde, birçok iktidar birimi yok olmuştur. Nitekim Tilly'nin ifadesine göre, "1500'ler Avrupa'sı, az çok bağımsız beş yüz kadar siyasi birim içerirken, 1900'ler Avrupa'sında bu sayı yaklaşık yirmi beştir."⁴⁶ Şiddet ve savaş kapasitesi üzerinden var olan modern devlet, şiddet araçlarının kontrolünü ve kullanımını tekeline alarak toplumun şiddet kullanımını olabildiğince azaltarak toplumu edilginleştirmiştir. Modern devlette yoğunlaşan şiddet ve şiddet kullanım tehdidi, gündelik yaşamda şiddeti -bütünüyle kaldır(a)mamış olsa da- azaltmıştır.

Modern devlet, Hobbes'un tezi ve vaadi ile örtüşür bir biçimde, toplumsal ilişkileri şiddetten arındırmak için bütün şiddet araçlarını kontrol eden ve kullanım tekeline sahip yarı tanrısal bir canavar olarak var olmuştur. Toplumun yatay düzlem ilişkisinde şiddetin azalması, toplumun veya bireylerin artık şiddete maruz kalmayacağı anlamına gelmemekte; aksine, yatay ilişkideki şiddeti azaltan devletin kolektif ve örgütlü şiddetine maruz kalma ihtimalidir. Modern devletin tarihsel serüveni ve pratiğindeki acı deneyimler, bunun salt teorik bir ihtimal ve tehdit olmadığını en açık biçimde ortaya koymaktadır.⁴⁷ Şiddet tekeline sahip oluşu modern devlete, geçmişteki hiçbir devlet yapılanmasında rastlanmamış muazzam bir yok

44 Tilly, Zor, Sermaye, s. 126-127.

45 Charles Tilly, "Reflections on the history of European state-making", The Formation of National States in Western Europe, Editor, Charles Tilly, Princeton University Press, Princeton-New Jersey 1975, s. 73 (Reflection on the History).

46 Tilly, Reflections on the History, s. 15.

47 Sancar, Şiddet, s. 33.

etme kapasitesini vermektedir. İşte bu potansiyel yok edicilik gücü, modern devletin şeytani yönünü oluşturur. Modern devlet, bu tekeli elinde bulundurması sayesinde, kötü niyetli ellerde korkunç bir silaha dönüşme tehlikesi taşır.⁴⁸

Özellikle kendisine yönelik suçlara karşı modern devlet, en acımasız ve en büyük cezaları uygulamaktadır ve sahip olduğu kapasite ile premodern dönemdeki en despot ve keyfi siyasi iktidardan daha yüksek bir şiddet uygulayabilmektedir. Bu da zorunlu olarak “modern devletin gelişimi iyi bir şey midir?” şeklinde bir soruyu beraberinde getirmektedir. Pierson'un ifadesiyle, modern devlet “*en ufak bir direnç belirtisinde yurttaşlarını boğmak için elleri gırtlaklarında hazır bekleyen hayal edilebilecek en büyük şeytan mıdır yoksa tam tersine ortak yarar adına yetkin yurttaşlığın demokratik bir şekilde ifade edilmiş ortak iradesini mi temsil etmektedir?*”⁴⁹ Tam da bu nokta, modern devletin uygarlık ve barbarlık sarkacındaki paradoksal yapısına işaret etmektedir.

B. Doğal Paradoks: Uygarlık/Aydınlık ile Barbarlık/Karanlık Sarkacında Modern Devlet

Modern devlet, büyük oluşum hikayesini toplumun şiddetten arınması, güvenlik ve barışın tesis edilmesi üzerine bina etmiştir. Buna bağlı olarak özgürlük ve kurtuluş anlatısı üzerine var olmuştur. Daha genel olarak modernite söylemi de benzer bir biçimde en sağlam şekilde özgürlük ve özerklik düşüncesine dayanmaktadır. Bu kurtuluş söylemi, modern zamanların ilk başlarında ve kökeninde yer almaktadır.⁵⁰ Modernitenin ve bunun kurumsallaşmış iktidar biçimi olan modern devletin, uygarlaşmayı sağlayarak, bireysel güvenliği ve bunun çerçevesinde hakları tesis ederek özgürlük getirdiği anlatısı, hikâyenin bir yüzünü oluşturmaktadır. Ancak bu anlatı, hiçbir zaman eleştirel bir karşıt söylemi olmadan var olmamıştır. Karşıt söylem ise, moderniteyi ve modern devleti gözetleme, denetleme ve cezalandırma şeklinde resmetmektedir. Ancak bu iki karşıt yaklaşım, modern devletin olağanüstü kapasiteye sahip olduğu konusunda uzlaşa içerisindedir ve bu noktadan hareket etmektedirler. Lakin, bu iki yaklaşım birbirine zıt sonuca varmaktadır: “Uygarlık” ve “barbarlık”. Modernite ve modern devletin bu karşıt iki “uç” noktada konumlandırılması, bunların şiddet ile ilişkisi üzerinden yapılmaktadır.

48 Abdurrahman Saygılı, “Modern Devlet'in Çıplak Sureti”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 59, S. 1, 2010, s. 78.

49 Pierson, s. 84.

50 Peter Wagner, A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline, Routledge, London 1994, s. 5.

Modern devletin Hobbes ile başlayan büyük açıklaması ve anlatısı, “herkesin herkese karşı savaşını” bitiren, “şiddetli ölüm korkusunu” sonlandıran ve yurttaşların barışını temin eden bir “uygarlık” projesi olarak ele alınmıştır. Nitekim bu anlatıda sivil toplumun temeli olarak ele alınan uygarlık ise, “şiddetten arınma, ondan kurtulma ve onu yücelterek başka bir şeyle ikame etme konusundaki daimi problemi çözmekle yükümlü bir tasarı olarak” değerlendirilmektedir.⁵¹ Bu yaklaşım, modernist ve Aydınlanmacı birçok düşünür tarafından sosyal bilimlerin muhtelif disiplinleri üzerinden farklı versiyonlarla savunulmuştur. 18. yüzyıl Aydınlanmasının düşünürlerinin ve klasik sosyologların birçoğu, modernitenin ve modern devletin insanlığın ilerlemesinde ve uygarlaşmasında oynadığı olumlu rolü vurgulamışlardır.⁵²

Örneğin; Adam Smith’in derslerinden etkilenen Adam Ferguson, *Sivil Toplum Tarihi Üzerine Bir Tez* başlıkla çalışmasında “sivil toplum”un evrimine odaklanmaktadır. “Avcılık ve toplayıcılık” toplumu, “pastoral veya hayvancılık” toplumu, “tarımsal” toplum ve “ticari” veya “sivil” toplum gibi insanlık tarihinin aşamaları boyunca insanın ilerleyişini anlatmaktadır. Ferguson, birinci ve ikinci aşamaları pejoratif terimlerle “vahşi” veya “ilkel” ve “barbar” durumlar olarak adlandırmaktadır. Ferguson, her toplumun bu aşamalardan geçeceğini ifade etmese de, uygar bir duruma ve devlete dönüşen bütün toplumların bu aşamalardan geçtiğini ve insani ilişkilerin tedricen şiddetten arındığını iddia etmektedir. Uygar olmayan toplumlarda şiddetin yaygın olduğunu ve bir kuralla bağlı olmaksızın keyfi kullanıldığını; uygarlaşmış toplumlarda ise şiddetin gündelik hayattan tasfiye edildiğini ve sadece adalet ve hakları kurmak gibi daha yüksek gayeler için nezaket ve kurallar çerçevesinde araçsal bir şiddetin bulunduğunu belirtmektedir.⁵³

Bu “uygarlaşma” tezi, “sosyo-genetik” bir gelenek haline gelmiş olup, çağdaş bir teorisyen ve düşünür olan Norbert Elias’ın teorisinde ve düşüncelerinde bir nevi billurlaşmış ve yeniden formüle edilmiştir. Esasen bu tez, “sivil toplumun” evrimi ve “uygarlaşma süreci” olarak adlandırılan süreçte devletin oynadığı rol hakkında geniş anlatılar içermiştir. Elias’ın

51 Keane, s. 27.

52 Rob Watts, *States of Violence and the Civilising Process: On Criminology and State Crime*, Palgrave Macmillan, London 2016, s. 64-65.

53 Adam Ferguson, *An Essay on The History of Civil Society*, Editor, Fania Oz-Salzberger, Cambridge University Press, Cambridge 1995; özellikle bkz. I. Bölümün “Of the principles of War and Dissesion” başlıklı IV. Kısım, s. 24-29; “Of the History of Rude Nations” başlıklı II. Bölüm, s. 74-105; III. Bölümün “Of Civil Liberty” başlıklı VI. Kısım, s. 148-161.

savunusu, Hobbes ve Weber'in sosyal düzenin ve barışın sağlanması ve toplumsal şiddetin azalmasında devletin katkısına yönelik savunularının devamı niteliğindedir. Burada uygarlık, devletin önemli bir rol oynadığı ve insan "aklı" tarafından şekillendirilen ilerlemeci bir proje olarak ortaya çıkmaktadır. David Harvey, bunu Aydınlanma projesi olarak isimlendirmekte ve bu Aydınlanma projesinin doğrusal bir ilerleme çerçevesinde, tek bir doğru veya mutlak gerçeklere dayanarak dünyanın kontrol edilebilmesi ve ideal toplumsal düzenin rasyonel olarak düzenlenmesi fikrine dayandığını belirtmektedir.⁵⁴ Amaçsal bir tarihsel sürece yaslanan böyle bir toplumsal düzenleme ve ilerleme için modern devletin rolü açıkça ortaya çıkmaktadır.

Elias, modernliği bir "uygarlaşma süreci" olarak değerlendirmekte ve modern toplumlarda insanların şiddet dürtüsünün kontrol edildiğini ve barış içinde yaşadıklarını belirtmektedir. Elias, büyük bir sosyal tarihçi olarak, detaylı açıklamalar ile modern öncesi Avrupalıların şiddet, arzu ve öfke ile yönlendiklerini/yönetildiklerini ve kamusal alanda daha kaba davranışlar (hatta cinsel ilişki, tuvalet ihtiyacını giderme gibi özel yaşama ait mahremiyetlerin bile açık alanlarda yapıldığını) sergilediklerini; modern dönemde ise öz-denetime dayalı bir şekilde duygularını kontrol edebildiklerini, daha barışçıl ve özel yaşamlar sürdürdüklerini ileri sürmektedir. Elias, ortaçağ yaşamının özgür, kısıtsız ve bu nedenle dürtüsel/agresif şiddet gibi aşırılıklara eğilimli olduğunu; zamanla modernleşme sürecinin kısıtlanma/sınırlanma, ılımlılık ve nezaket kültürünü doğurduğunu iddia etmektedir.⁵⁵ Elias, uygarlık sürecine dair anlatısını devletin sınırları içerisinde fiziksel şiddeti tekelleştirmesine dayandırmaktadır.

Elias'ın tezinin merkezinde, toplumun şiddetten arındırılmasında devletin sorumlu ve etkili oluşu yer almaktadır. Modern devletin şiddet tekeli ile toplum pasifize edilmiş ve böylelikle de şiddetten arınmıştır. Elias, şöyle ifade etmektedir: "*Bir şiddet tekeli oluştuğunda, pasifize edilmiş mekanlar, normalde şiddet eylemlerinden arınmış olan toplumsal alanlar ortaya çıkar.*"⁵⁶ "*İnsanın insan için oluşturduğu tehdit, şiddet tekellerinin*

54 David **Harvey**, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Blackwell Publishers, Oxford 1992, s. 27.

55 Bu konudaki detaylar için bkz. Norbert **Elias**, *Uygarlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler/Cilt 1: Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler*, Çev. Ender Ateşman, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004 (Uygarlık Süreci 1).

56 Norbert **Elias**, *Uygarlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler/Cilt 2: Toplumun Değişimleri/Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak*, Çev. Erol Özbek, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 308 (Uygarlık Süreci 2).

oluşumuyla birlikte daha sıkı bir düzenlemeye tabi kılınmıştır ve daha öngörülür hale gelir. Gündelik yaşam şok halinde patlak veren değişimlerden arınır. Şiddet eylemi kışlaya konmuştur; artık tekil insanın hayatına doğrudan girmek üzere mahfazalarından, kışlalardan yalnız en uç durumlarda, savaş zamanlarında ve toplumsal dönüşüm zamanlarında çıkar. Normalde belirli uzman gruplarının tekeli haline gelerek, diğerlerinin hayatından çıkarılmıştır; ve bu uzmanlar, şiddet eyleminin bütün tekel örgütlenmesi artık tekil kişinin davranışının bir denetim örgütü olarak, toplumsal gündelik yaşantının kenarında nöbet bekler. ... Tekil insanın hayatına taşıdığı şey artık sürekli bir güvensizlik değil, kendine özgü tarzı olan bir güvenliktir.”⁵⁷

Modern devleti uygarlık olarak değerlendiren yaklaşım, cezalandırma tekniklerinin ve etiğinin zaman içinde daha az gaddarca ve daha az şiddet içerikli hale geldiğini belirtmektedir. Dahası, modernleşme ile birlikte uygarlaşmanın yani toplumsal yaşamda şiddetin azalması gibi şiddete, saldırganlığa, zulme ve vahşete karşı toplumsal hoşgörünün de genel olarak azaldığı düşünülmektedir.⁵⁸ Bu uygarlık öyküsünün merkezinde modernlik ve akılcılık teması bulunmaktadır. Modernliğin muharrik gücü ise, Weber’in meşru şiddet tekeline sahip olan modern devletten başkası değildir. Başka bir anlatımla Elias’ın yaklaşımı, insanların ilişkilerini düzenleyen nezaket adabının yayılmasının, toplumsal yaşamın dokusunun daha barışçıl hale gelmesinin temel kaynağı olarak modern devletin oluşum ve gelişimini vurgulaması bakımından Hobbesçu meta-anlatıya dayanan bir toplumsal değişim açıklaması sunmaktadır.

Kuşkusuz modernleşme ve modern devletin gelişmesi ile toplumsal yaşamda şiddetin azaldığını gösteren çeşitli olgusal veriler de bulunmaktadır. Modern devletin fiziksel şiddetini tekeline alması ile kişiler arası ilişkilerde şiddet genel olarak düşmüştür. Tilly’nin ifade ettiği gibi, “devlet çevresi dışında kişiler arası şiddet genel olarak düşüyor. Bu durum en azından şimdilik uzun kanıtlar dizisine sahip olan tek grup olan Batı ülkeleri için doğrudur. Basınımdaki cinayet, tecavüz ve ortaklaşa şiddet kayıtları tersini düşündürtse de, bir başka sivilin elinde ölme riski önemli derecede azalmıştır. Örneğin onüçüncü yüzyılda İngiltere’de öldürme oranları bugünün on katı ve onaltı ve onyedinci yüzyılların herhalde iki katıydı. Cinayet oranları onyedinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıla kadar çok hızlı düşüş gösterdi.”⁵⁹ Lakin bu hikaye, modern devletin sadece bir

57 Elias, Uygarlık Süreci 2, s. 312-313.

58 Watts, s. 14.

59 Tilly, Zor, Sermaye, s. 125.

yüzünü göstermekte ve uygarlık olarak betimlenmektedir. Çünkü dünyanın pek çok yerinde, devletlerin faaliyetleri, devlet sahasındaki şiddet ile sivil yaşamın görece şiddetten arınmışlığı arasında ürkütücü bir tezat yaratmıştır. Devletler, sivil halkı şiddet araçlarından arındırırken, kendileri korkutucu boyutlarda zorlayıcı güçler inşa etmiş ve uygulamışlardır.⁶⁰ Modern devletin dikey düzlemdeki korkutucu şiddetini ortaya koyan oldukça fazla rakamsal ve istatistiksel kanıt bulunmaktadır. “Şiddet tanrısı” olarak nitelenebilen modern devlet çevresinde yaşanan şiddet deneyimi, özellikle de 20. yy’da yaşanan, Keane’nin ifadesiyle “*en neşeli filozofu bile karamsarlaştırmaya yeterlidir*”.⁶¹ İşte bu nokta ise, modern devletin diğer yüzünü göstermekte ve barbarlık olarak nitelenmektedir.

Bu nokta, Elias’ın modernleşme ve modern devlet ile uygarlaşmanın olduğu yönündeki açıklamaları kabul edilse bile, Elias’ın genelde ele almadığı bir paradoksa işaret etmektedir. Çünkü Elias’ın açıklaması, devletin bizatihi uyguladığı şiddeti açıklamıyor. Gerçi Elias da, sosyoteknik bir buluş olan fiziksel şiddet tekelinin diğer insani buluşlar gibi çift anlamlı olduğunu kabul etmektedir. Tıpkı ateşin yemek pişirmede ilerleme sağlarken barbarların kulübeleri yakıp yıkması gibi, fiziksel şiddet üzerindeki tekel de çift anlamlıdır. Atomik enerjinin hem verimli bir kaynak hem de korkutucu bir silah oluşu gibi, bu tekel tehlikeli bir araçtır. Ancak bu tekel, devlet içinde yaşayan insanlar için de büyük öneme sahiptir. İnsanların barış içinde birlikte yaşayabilmesi, büyük ölçüde devletin bu gücü elinde tutmasına bağlıdır. Önemli olan, şiddet tekelinin denetleyiciler ve toplum üyeleri için işlevleri arasındaki dengedir.⁶² Elias’ın açıklamasında şiddet tekelinin dengeleyici gücü, herhangi bir devletin geniş çapta şiddeti ve terörü yayması ve uygulamasına yönelik bir açıklama içermemektedir. Devlet destekli şiddet ve insanlık suçları deneyimi yirminci yüzyıl boyunca arttı ve şimdi tarihsel örneği olmayan bir yoğunluk ve vahşilik seviyesine ulaşarak yirminci birinci yüzyılı şekillendiriyor. Bütün bunlar, Elias’ın toplumsal varlığın barışçıl oluşunu sağlayan uygarlaştırıcı güç olarak ileri sürdüğü failin, yani modern devletin faaliyet ve müdahalelerinin sonucudur.⁶³ Bu da Walter Benjamin’in çokça alıntılanan “*hiçbir uygarlık belgesi*

60 Tilly, Zor, Sermaye, s. 126.

61 Keane, s. 16.

62 Norbert Elias, “Civilization and Violence: On the State Monopoly of Physical Violence and its Infringements”, Telos, No. 54, 1982, s. 136 (Civilization).

63 Watts, s. 14-15.

yoktur ki, aynı zamanda barbarlık belgesi olmasın”⁶⁴ aforizmasının modern devlet için de geçerli olduğunu göstermektedir.

Modern devletin “karanlık” veya “barbar” yüzüne odaklanan yaklaşım, modernliğin kendisini bir sorun olarak ele almakta ve modern devleti -geleneksel olarak anladığımız kişiler arası suç ölçeklerinden- daha fazla şiddet, acı ve yıkım seviyelerini uygulayabilen bir olgu olarak değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, Adorno ile Horkheimer’in yazılış amacını “*insanlığın gerçekten insani bir duruma ulaşmak yerine neden yeni bir tür barbarlığa battığını anlamak*”⁶⁵ olarak ifade ettikleri “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı eserinde ana hatlarıyla belirtilmektedir: “*En geniş anlamda ilerlemeci bir düşünme olarak Aydınlanmanın öteden beri hedefi, insanları korkudan arındırmak ve efendi konumuna getirmek olmuştur. Ne ki tamamen aydınlanmış şu yeryüzü muzaffer felaket alametleriyle parlıyor. Aydınlanmanın tasarısı dünyanın büyüsunü bozmaktı.*”⁶⁶

Modernite merkezli uygarlığın attığı her adım, egemenliği yenilediği gibi, egemenliği yatırma perspektifini de yeniden şekillendirir. Ancak gerçek tarih, gerçek acılarla örülüdür ve bu acıların azalması, onların yok etme araçlarının artmasıyla orantılı değildir.⁶⁷ Bu yaklaşımın radikal yorumunda, ancak moderniteye yönelik bir başkaldırı, Aydınlanma projesini tanımladığı iddia edilen fakat Aydınlanmanın henüz gerçekleştirmediği hoşgörüyü, barışa, insan tercihine ve farklılıkların kutlanmasına doğru bir ilerleme sağlayabilir.⁶⁸

Modernitenin ve modern devletin şiddeti azaltmadığı aksine daha etkili kıldığına yönelik yaklaşım, özellikle Zygmunt Bauman’ın düşüncelerinde ve analizlerinde belirginleşmiş bir şekilde göze çarpmaktadır. Elias gibi modernleşmeyi uygarlık süreci olarak ele alan yaklaşımın modern Avrupa devletlerinin yok edici şiddetlerini ve barbarlıklarını görmezden geldiklerini ileri süren Bauman, uygarlık ile barbarlığı birbirinin antitezi olarak değil; uygarlık ile barbarlık ilişkisini, aynı bedene bağlı iki yüz

64 Walter Benjamin, “Theses on the Philosophy of History”, Illuminations, Editor, Hannah Arendt, Trans. Harry Zohn, Schocken Books, New York 1969, s. 256.

65 Theodor W. Adorno/Max Horkheimer, Aydınlanmanın Diyalektiği, Çev. Nihat Ülner/Elif Öztarhan Karadoğan Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2010, s. 10.

66 Adorno/Horkheimer, s. 19.

67 Adorno/Horkheimer, s. 64.

68 Watts, s. 79.

veya biri olmadan diğzerinin olamayacağı birbirini tamamlayan metal paranın iki yüzü şeklinde değerlendirmektedir.⁶⁹ Kean'ın ifadesiyle, “*Bauman'a göre, medenilik ve barbarlık, sürekli daha kötüye giden bir şiddet spiralinde yan yana durmaktadır.*”⁷⁰ Bauman, Rubenstein'den alıntılıyarak, uygarlığın şiddeti dışlamadığını, tam tersine şiddet, sömürü, savaş ve ölüm kampları anlamına geldiğini ve Holokost'un “uygarlığın ilerlemesinin tanıklığını taşıdığını” ifade etmektedir.⁷¹ Yani, modern uygarlık Holokost'un yeterli şartı olmasa da, kesinlikle gerekli koşuludur.⁷² Soykırımı mümkün kılan, modern uygarlığın akli ve modern devletin imkanidir.

Bauman'a göre, modernleşmenin ve modern devletin şiddeti günlük yaşamda ve gündelik davranışlarda görünmez kılmasının temel nedeni, toplumu ve bireyleri daha fazla ahlaki değerlere bağlı hale getirmesi değil, fiziksel şiddet tekeline sahip devlet iktidarının vatandaşlarının şiddet kullanmaları halinde, çok daha fazla ve karşılık veremeyecekleri türden bir şiddetle sürekli olarak tehdit edilmeleridir: “*Günlük yaşamın şiddetten görece arınmışlığının nedeni, fiziksel şiddetin kanatlarda toplanmasından başka bir şey değildir – onu uygulamada toplumun sıradan üyelerinin denetiminden dışına çıkarır ve daha baştan onu devlet dışı şiddet patlamalarını bastırmak için karşı konulmaz bir güçle donatır. Gündelik kişisel davranış biçiminin yumuşamasının başlıca nedeni insanların şimdi kendilerinin haşın (violent) olmaları durumunda şiddetle tehdit edilmeleridir – başa çıkamayacakları ve defetmeleri olası görünmeyen bir şiddetle. Şiddetin günlük yaşamın ufkunda kaybolması modern iktidarın merkezileşme ve tekelleşme eğilimlerinin bir diğzer göstergesidir. Şiddet, artık bireylerin erişebileceği alanın kesinlikle dışındaki güçlerin denetiminde olduğu için bireysel ilişkilerde yoktur. Ama bu güçler herkesin ulaşamayacağı yerde değildir.*”⁷³

Günlük yaşamın edilginleştirilmiş olması, şiddetin yok olduğu anlamına gelmemekte; aksine şiddet araçlarını tekeline alan ve denetleyenlerin daha fazla ve korkunç şiddet uygulama kapasite ve potansiyelini ifade etmektedir. Şiddet araçlarının modern devletin tekeline geçmesi, bu araçların benzeri görülmemiş sonuçlara ulaşabilen bir güce erişmesine olanak sağlamıştır. Şiddetin uygar toplumların günlük yaşamından uzaklaştırıl-

69 Zygmunt **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997, s. 24-27 (*Modernite ve Holocaust*).

70 **Keane**, s. 42.

71 **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, s. 27.

72 **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, s. 32.

73 **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, s. 143-144.

ması, toplumlar arası ilişkilerin ve toplum içi düzenin sağlanmasının kapsamlı bir militaristleşme ile her zaman çok yakın bir ilişki içinde olmuştur. Daimi ordular ve polis güçleri, teknik açıdan üstün silahlarla bürokratik yönetimin üstün teknolojisini bir araya getirmiştir. Son iki yüzyıldır, bu tür militarizasyonun bir sonucu olarak şiddetli ölümlere maruz kalan insanların sayısı sürekli olarak artmış ve daha önce duyulmamış bir düzeye ulaşmıştır.⁷⁴ Şiddetin bu denli ölümcül etkilere sahip olması, onun sadece teknik niteliklerinden veya üstünlüğünden değil; aynı zamanda şiddetin kendisinin modern devletin elinde bir tekniğe dönüşmüş olmasındandır.

Başka bir anlatımla, şiddet kullanımı ahlaksal değerlerden ve değerlendirilmelerden soyutlanarak araçsal ve bürokratik bir tekniğe dönüşmüştür. Bürokrasi ve dayanağı olan rasyonellik ile modern devlet teknik bir devlete dönüşür ve bu durum beraberinde kayıtsızlığı ve sorumsuzluğu da getirmektedir. Soykırım gibi kitlesel yok edimler, bürokratik süreçler aracılığıyla sıradan bir teknik iş olarak gerçekleştirilir. Bu sürece dâhil olanlar, bürokrasinin demir kafesinde, rutin bir görev ifa edercesine kayıtsız bir şekilde yaşamlarını sürdürebilirler. Teknik, ahlaki sorumluluğu örtmede etkili bir rol oynar ve bu örtü, bürokrasinin kendisidir.⁷⁵

Weber'e göre, modern devlet bürokratik bir devlettir ve bürokrasi onun ayırt edici bir niteliğidir. Bürokrasi, modern toplumsal örgütlenmelerin ve bu toplumsal örgütlenmelerdeki rasyonel bilişin özgün bir biçimidir.⁷⁶ Weber'in modern bürokrasi ve rasyonellik yaklaşımı, ahlaki değer yargılarını öznellik diyarına göndermekte ve değerlendirme ölçütlerini teknik terim ve sorumluluk ile ifade etmektedir. Bu bağlamda, Bauman'ın bürokrasiyi ele alışı Weber'in yaklaşım ve tanımlamalarına dayanmaktadır. Bürokrasinin işlevsel iş bölümünü, kişisel olmayan ve görevlilerin sadece kural takipçisi olarak hareket etmelerini sağlayan teknik akılcılık olarak adlandırılan türden bir rasyonellik gerektiği anlaşılır. Bauman, Weber'in araçsal akılcılık ile değer akılcılığı arasındaki ayrımı ödünç almıştır. Değer akılcılık ne yapmamız gerektiğine dair temel etik soruları ele alırken; araçsal akılcılık, nihai amaçlar sorusunu, verili kabul ettiğimiz veya sorgulama zahmetine girmediğimiz amaçlara ve hedeflere en iyi veya en verimli şekilde nasıl ulaşabileceğimize dair daha teknik sorulara

74 **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, s. 132.

75 **Saygılı**, s. 85-86.

76 Weber'in bürokrasi konusundaki düşünceleri hakkında detaylı bilgi için bkz. **Weber**, s. 289-323.

tabi kılar. Bauman, araçsal akılcılığın ahlak dışı, hatta etik karşıtı olduğunu kabul eder.⁷⁷

Modern devlette şiddetin kullanımı ve şiddet araçları, bürokratik bir araca dönüşür, araçsal akılcı ölçütlere tabi kılınır ve böylelikle sonuçlarının ahlaksal değerlendirmesinden soyutlanır. Ahlaksal değerlerden arınma bütün bürokrasilerin operasyonel bir başarısıdır. Modernitenin arketipik bir şekli olarak bürokrasinin temel iki özelliği belirginleşmektedir. Birincisi, uzmanlaşmaya dayalı titiz bir görevsel işbölümü; ikincisi, ahlaki sorumluluk yerine teknik sorumluluğun konmasıdır.⁷⁸ Artık önemli olan, eylemin mevcut en iyi teknolojik bilgiye göre gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ve çıktısının uygun maliyetli olup olmadığıdır. Ahlak ise, iyi, verimli ve çalışkan bir uzman ve işçi olmaya indirgenir.⁷⁹

Bu durum, bürokrasiyi bir makine ve bürokratları da makinenin birer çarkları haline getirmektedir. Dahası, muhatap olduğu ve etkilediği insanlar da, artık insan olma vasfını veya ayırt edici özelliklerini yitirmiştir. Tıpkı bürokratik yönetimin diğer tüm hedefleri gibi, saf ve değer yüklü herhangi bir niteliğe sahip olmayan ölçütlere indirgenerek insana özgü hedefler de belirginliklerini kaybeder; insanlıktan uzaklaştırma (dehumanisation) gerçekleşmiş olur.⁸⁰ Bir adım ötesi, modern devletin en barbar çehresinin tezahürü meydana gelir: Soykırım. Nitekim Bauman'a göre, Holokost'u düşünülebilir kılan, modern uygarlığın rasyonel dünyası; mümkün kılan da bürokratik bir toplumun örgütlenme başarısıdır.⁸¹ Soykırım modern devletin bir sonucu ve bürokratik kültürün bir ürünüdür.

Modernliği şiddetten arınmış bir uygarlaşma süreci olarak gören ve bu tür toplumlarda meydana gelen şiddet olgusunu ise sapma olarak değerlendiren yaklaşımın aksine; şiddet ve hatta en uç noktası olan soykırım bile modern uygarlığın "normal" ve "doğal" bir ürünü olarak ele alınmaktadır. Ezcümle; modern devleti "yabani otları" temizleyen bahçeci bir devlet olarak değerlendiren Bauman'a göre, "*modern soykırım, duyguların denetlenemeyen bir patlaması ve neredeyse amaçsızca yapılan, tamamen irrasyonel bir eylem değildir. Bunun aksine, karmaşık ve mat olan toplumsal gerçekliğin yaratamadığı müphemlikten arınmış homojenliği yapay araçlarla gerçekleştirmeye çalışan, rasyonel bir toplum mühendisliği*

77 **Watts**, s. 82.

78 **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, s. 133.

79 **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, s. 136-137.

80 **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, s. 138.

81 **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, s. 32.

uygulamasıdır.”⁸² Ancak Bauman, soykırımın modern olduğu gerçeğinden hareketle modernliğin bir soykırım olduğu sonucunun çıkarılmaması gerektiğini de ifade etmektedir.⁸³ Bu bağlamda, modernite ve modern devlet şiddet ve barbarlığı bünyesinde taşımakta, ancak salt barbarlık olarak değerlendirilmemektedir.

Modern devletin saf uygarlık ve pür barbarlık ikiliği üzerinden değerlendirilmesi, modern devletin karmaşık yapısını ihmal eden bir değerlendirme ve analiz olacaktır. Esasen bu iki yaklaşımın sentezi ile modern devletin konumunu, uygarlık/aydınlık ile barbarlık/karanlık sarkacına oturtmak mümkündür. Modern devlet, “duruma bağlı”⁸⁴ olarak bu sarkaçtaki barbarlık ve uygarlık uçlarına kayabilir. Başka bir deyişle hem uygarlık hem de barbarlık, modernitenin ve modern devletin yapısında içkin bir şekilde var olan ve birbirini tamamlayan unsurlardır; bu ikisi, modern dünyanın karmaşık ve çelişkili doğasını yansıtan derin katmanlarda iç içe geçmiştir. Yarı-tanrısal bir kudrete sahip olan modern devlet, tıpkı Roma Tanrısı Janus’un iki yüzüne benzer şekilde, uygarlık ile barbarlık ya da aydınlık ile karanlık gibi zıt özellikleri bünyesinde barındıran bir “çelişkiler mozaığı”⁸⁵ biçiminde var olmaktadır.

Bağlamsal ve durumsal farklılıklar, modern devletin eşit derecede gerçek olan bu iki yüzünden birini daha belirgin olarak açığa çıkarabilmekte ve diğerini daha görünmez kılabilmektedir. Ancak öteki görünmeyen yüz yok olmamakta ve varlığını her daim korumaktadır. Modern devlet bakımından da sadece normal koşullar onun “uygarlık/aydınlık” yüzünü daha görünür kılmakta; anormal veya “kriz” durumları ise, onun “barbarlık/karanlık” yüzünü kolaylıkla açığa çıkarmaktadır. Nitekim, otoriter ve totaliter rejimlerin yanı sıra, liberal demokrasiler de dahil olmak üzere bütün

82 Zygmunt **Bauman**, *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s. 55 (Müphemlik).

83 **Bauman**, *Modernite ve Holocaust*, s. 127.

84 Gianfranco Poggi, “modern devletin gelişimi iyi bir şey midir?” şeklindeki soruyu “duruma bağlı” şeklinde cevaplamaktadır. **Poggi**, s. 95.

85 Keane, moderniteyi “çelişkili eğilimler mozaığı” şeklinde betimlemektedir. **Keane**, s. 48. Charles Dickens’in 1859’da yazdığı *İki Şehrin Hikayesi* adlı edebi eserinin ilk cümleleri, adeta modernitenin bu çelişkilerini ifade etmektedir: “Gelmiş geçmiş en iyi günlerdi, gelmiş geçmiş en kötü günlerdi; hem bilgelik çağıydı hem ahmaklık; hem inancın devriydi hem şüpheciliğin; hem Aydınlık hem Karanlık bir mevsimdi; umudun baharı, umutsuzluğun kıştıydı; hem her şeyimiz vardı hem hiçbir şeyimiz yoktu; hepimiz ya doğruca Cennete gidecektik ya da tam aksi istikamete”. Charles **Dickens**, *İki Şehrin Hikayesi*, Çev. Didar Zeynep Batumlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 3.

modern devletler, farklı biçim ve düzeyde, koşullar gerektiğinde vatandaşlarına karşı şiddet kullanmakta ve onların insan haklarını ihlal ederek “suç” işleyebilmektedir. Fiziksel şiddet kullanımı ve tehdidi, liberal demokrasilerde de devlet iktidarının hala merkezinde yer almaktadır ve bu çerçevede öznesi devlet olan şiddet eylemlerinin gerçekleşmediği herhangi bir devleti bulmak sürpriz bir keşif olacaktır.⁸⁶

Kuşkusuz modern devletin Leviathan olarak varoluşu, aynı zamanda bu “canavarın” evcilleştirilme tarihidir; bu “şiddet tanrısı”nın kontrolsüz güç kullanımına ve tehditlerine karşı denetlenebilir ve sınırlandırılabilir hale getirilme çabası her daim eşlik etmiştir.⁸⁷ Bu karşıt ve daha açık ifade ile demokratik mücadele, modern devletin karanlık çehresinin tezahürünü bir derece engellemektedir. Başka bir anlatımla, bir devlet ne denli otoriter olursa şiddet içeren karanlık yüzü o denli belirginleşir ve vatandaşlar üzerinde ölümcül bir hal alır. Rudolph Rummel'in modern devletin öldürücü yüzünü inceleyen eseri, bu gerçekliği net bir şekilde ifade etmek için “iktidar öldürür, mutlak iktidar mutlak öldürür” aforizması ile başlamaktadır.⁸⁸

Bu, aynı zamanda modern devleti şiddetten arındırma ve barbarlıktan kurtarmanın yönteminin demokratik düzeyinin artışı ile mümkün olduğuna işaret etmektedir. Lakin, canavar ne kadar evcilleştirilse de özellikle kendini tehdit ve varlığını risk altında gördüğünde canavarlığını sergilemekten geri durmamaktadır.

II. DEVLETİN KARANLIK ÇEHRESİNİN BİR TEZAHÜRÜ: DEVLET SUÇLARI

Aziz Augustinus'un *Tanrı Devleti* adlı eserinde Büyük İskender ile esir aldığı bir korsan arasında geçen diyalog hikayesi anlatılmaktadır: Büyük İskender korsana denizi ne cesaretle işgal ettiğini ve korku salabildiğini sorduğunda, korsan cesur bir biçimde “*senin bütün dünyayı ele geçirmendeki anlam neyse, benimki de odur; ama ben bunu küçük bir gemiyle yaptığım için bana haydut denir, sen ise bunu büyük bir filoyla yaptığın*

86 Penny J. **Green**/Tony **Ward**, “State Crime, Human Rights, and the Limits of Criminology”, *Social Justice*, Vol. 27, No. 1 (79), 2000, s. 102 (Human Rights).

87 **Keane**, s. 48. Keane'ye göre, modernitenin ve modern devlet tarihinin denetimsiz şiddet pratiğinin yanı sıra, “*polis ve ordu gibi şiddet kurumlarının kamuya karşı hesap vermekle yükümlü, böylece yurttaşlar tarafından işleyişleri değiştirilebilecek 'bedensizleştirilmiş' ya da 'boş' iktidar mekanları haline gelmesini sağlamak için şiddet içermeyen yöntemlerin bulunması ve uygulanması yönünde çarpıcı girişimleri de kapsar.*” **Keane**, s. 48.

88 Rudolph J. **Rummel**, *Death by Government*, Transaction, New Brunswick 1994, s. 1.

“için imparator olarak adlandırılırsın” diye cevap verir. Augustinus, korsanın verdiği cevabın “yerinde ve doğru” bir cevap olduğunu söyler. Esasen bu diyalog aktarımından önce Augustinus, “adalet ortadan kaldırıldığında, krallıklar büyük soygunlardan başka nedir ki?” şeklinde bir soru sorar ve akabinde şöyle devam eder: “Soygunlar da küçük krallıklar değil midir? Çete, insanlardan oluşur; bir prensin otoritesiyle yönetilir, bir ittifak anlaşmasıyla bir arada tutulur ve ganimet üzerinde mutabık kalınan yasalarla paylaşılır. Eğer bu kötülük, yozlaşmış kişilerin katılımıyla o dereceye ulaşır ki, yerleri ele geçirir, yerleşim yerleri kurar, şehirleri işgal eder ve halkları boyunduruk altına alırsa, daha açık bir şekilde krallık adını alır.”⁸⁹

Augustinus’un krallık/devlet ile haydut/korsan çeteleri arasındaki analogik değerlendirmesi, kuşkusuz oldukça ileri görüşlü bir değerlendirmedir. Çünkü yüzyıllar sonra modern devletin uzun oluşum serüveni ve uygulamaları, bazı teorisyenlerce “haydut” benzetmesi ve analogisi üzerinden tahlil edilmiştir. Tilly, savaş ve sermaye birikiminin modern devleti yarattığını, yani savaş yapma ile devlet kurmanın karşılıklı bağımlılığını iddia etmektedir. Bu bağlamda haydutluk, korsanlık, çete rekabeti, polislik ve savaş yapmanın aynı sürekliliğin içinde yer aldığını ileri sürerek savaş yapma ve devlet kurmanın organize suç ile analogisini yapmaktadır.⁹⁰ Bu analogi çalışmasında tüm generalleri ve devlet adamlarını katil ya da hırsız olarak damgalamadığını da ekleyerek, önce tehdit yaratan ve sonra bu tehdidi gidermek için bir ücret talep eden suç örgütleri gibi modern devletlerin de hayali ya da kendi faaliyetlerinin sonucu oluşan tehditlere karşı koruma için bir karşılık talep ettiğini belirtmektedir.

Bu durumda devletlerin baskıcı ve zorlayıcı faaliyetleri çoğunlukla kendi vatandaşlarının geçim kaynaklarına yönelik en büyük tehditleri oluşturduğundan, birçok devlet temelde suç örgütlerinin faaliyet gösterdiği gibi hareket etmektedir. Ancak temelde bir fark var, geleneksel yaklaşım ve tanım çerçevesinde suç örgütleri devletlerin meşruiyet ve kutsiyetlerine sahip değildirlir.⁹¹ Modern devlet, şiddet araçlarını tekeline alarak diğer suç örgütlerinden ayrılmaktadır. Şiddeti örgütlemenin de eşlik

89 **Augustine**, *The City of God*, Trans. Marcus Dods, Editor, Philip Schaff, 1887, Book IV, Chapter IV. <https://www.monergism.com/thethreshold/sdg/augustine/The%20City%20of%20God%20-%20Augustine.pdf>, E.T. 18.06.2024.

90 Charles **Tilly**, “War Making and State Making as Organized Crime”, *Bringing the State Back In*, Editors, Peter B. Evans/Deitrich Rueschmeyer/Thedo Skocpol, Cambridge University Press, Cambridge 1985, s. 170 (War Making).

91 **Tilly**, *War Making*, s. 171.

ettiği şiddet tekeline sahip olma mücadelesi başarılı olduğunda “meşruiyet” zırhına da kavuşmaktadır. Şiddet araçlarının tekelleştirme temayülü, modern devletin koruma sağlama ve barışçıl/istikrarlı bir ortam yaratıp sürdürme iddiasını, ister rahatlatıcı isterse endişe verici anlamda olsun, daha inandırıcı ve direnilmesi daha zor hale getirir.⁹² Bu durum, devlet dışı aktörlerin uygulayacağı şiddeti gayri meşrulaştırır ve onları haydut/korsan olarak nitelendirir; devletin uygulayacağı şiddeti ise, maliyeti yüksek olsa bile, kabulünü sağlar ve meşrulaştırır.

Vatandaşların çoğu devletin zor kullanmasını düzen ve kuralları korumanın, barışı sürdürmenin bir meşru aracı olarak görebilmektedir. Böyle bir meşruiyet ve kabul, aynı zamanda modern devletin sahip olduğu kapsayıcı kapasite ve güç ile ilgilidir. Modern devlet, bir hegemonya süreci aracılığıyla tek bir gerçeklik anlayışının hâkim olduğu ve bu çerçevede düşüncelerin şekillendiği bir yapı olarak meşruiyetini oluşturmaktadır.⁹³ Bu bağlamda Bourdieu, devlete dair düşüncenin bir “devlet düşüncesi” veya devletin kendisinin ürünü olabileceği konusunda uyarıda bulunmaktadır. Bourdieu, “*devlete, bir devlet düşüncesi atfediyor olma riski taşıdığımızı ... düşüncelerimizin, toplumsal dünyayı onun aracılığıyla inşa ettiğimiz bilinç yapılarının ve devlet denilen bu özgün nesnenin bile aslında devletin ürünü olma ihtimalinin yüksek olduğunu*” vurgulamaktadır.⁹⁴ Böyle bir düşünce sistemi, “devlet suçları” şeklinde bir suç çeşidinin meydana gelebileceğine imkân vermemekte ve dolayısıyla böyle bir suç tipinin incelenmesine de engel oluşturmaktadır.

Devlet ve suç ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların devlet suçlarına ilişkin “acı” gerçeklerden genel olarak kaçınmaları, bu suçların ürkütücü derecede gerçek ya da yaygın olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine, Penny Green ve Tony Ward’un ifadesiyle “*modern devletler, hiçbir ‘haydut çetesi’nin erişmeyi umamayacağı bir ölçekte öldürme ve yağmalama eylemlerinde bulunmaktadır.*”⁹⁵ Modern devletin şiddet ve karanlık yüzünün en çıplak yansıması olarak tarihin hiçbir döneminde görülmeyen ölçekte yirminci yüzyılda meydana gelen soykırımlar, kitlesel katliamlar,

92 Tilly, War Making, s. 171-72.

93 Hegemonya ve kapitalist devletlerin bir hegemonya süreci aracılığıyla meşruiyeti nasıl sağladıkları konusunda ve özellikle sivil toplumun bu noktadaki rolü konusu Antonio Gramsci ismi ile özdeşleşmiş konulardır. Gramsci’nin bu konulardaki yaklaşımı için bkz. Antonio Gramsci, Hapishane Defterleri, Çev. Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul 1997.

94 Bourdieu, s. 17.

95 Penny Green/Tony Ward, State Crime: Governments, Violence and Corruption, Pluto Press, London 2004, s. 1 (State Crime).

politik katliamlar ve savaş suçları gibi eylemler devlet suçlarının en belirgin biçimlerini oluşturmaktadır. Rummel, yirminci yüzyılda (1900-1987 arası; ilk 88 yılı) devletlerin -savaşlardan ölen kişiler ve yargı infazları veya adli suçluların öldürülmesi hariç- yaklaşık olarak 170 milyon insanı öldürdüğünü hesaplamıştır.⁹⁶ Böyle nicel bir hesaplama, doğal olarak makul bir şüphecilikle ele alınması gerekmektedir. Ancak şiddetin etrafında yapılan bu nicel hesaplamalar, net rakamlar açısından hata payı taşısalar da genel bir durumu göstermektedirler.

Katliamlar ve hatta soykırımlar salt modern döneme ve modern devlete özgülenemeyecek olgulardır; insanlık tarihinin çoğu döneminde bu tür olgulara rastlamak mümkündür. Ancak modern devlet öncesinde ne bu denli yaygın ne de modern devletlerin fiziksel şiddet araçları tekeliyle yaptıkları ölçekteydiler. Michael Mann'ın aktarımına göre, Smith "tarihin tüm devirlerinde soykırım yaşandığını" belirtmekte, ancak bunları tarihsel devirlere göre sınıflandırarak modern soykırımı ayırmaktadır. Modern dönemdeki gibi toplu katliamı tekelinde bulunduran bir çağ olmamıştır.⁹⁷ Modern devlet, bu eylemleri sağduyulu ve rasyonel bir temelde gerçekleştirmektedir. Cinayet başlı başına modern bir olgu değildir; ancak belirli kimlikleri temizlemek amacıyla cinayet işlemek moderndir.⁹⁸ Kavramsal olarak "soykırım" (genocide) teriminin modern dönemde icat edilmiş olması, kuşkusuz tesadüfi bir buluş olmayıp modern dönemde ve özellikle modern devlet öznelliğinde meydana gelen modern soykırım suçunun hem niteliği hem niceliği hakkında birçok şeyi ifade etmekte ve bu bakımdan farklılığını da ortaya koymaktadır.⁹⁹ Olgusal olarak şaşırtıcı olmayan bir

96 Rummel, s. 1, 4.

97 Michael Mann, *Demokrasinin Karanlık Yüzü: Etnik Temizliği Açıklamak*, Çev. Bülent O. Doğan, İthaki Yayınları, İstanbul 2012, s. 41.

98 Mann, s. 41-42.

99 Soykırım olgusunun tarihsel kökenlerine yönelik yapılacak çalışmalar ve "soykırım arkeolojisi", geliştirilmesi gereken bir alandır. Ancak mevcut soykırım arkeolojisi, soykırım olgusunun modern döneme mahsus bir olgu olmadığını ve eski tarihlere ait birçok örneğinin bulunduğunu belirtmektedir. II. Dünya Savaşı döneminde Birleşik Krallık başbakanı Winston Churchill, soykırım terimi icat edilmeden önce, soykırım suç olgusunu "isimsiz bir cürüm" (a crime without a name) şeklinde ifade etmektedir. James T. Fussel, "A Crime without a Name", <http://www.preventgenocide.org/genocide/crimewithoutaname.htm>, E.T. 25.06.2024. Benzer şekilde Leo Kuper da soykırım için "terim yenidir, suç ise tarihidir" (the word is new, the crime is ancient) açıklaması yapmaktadır. Leo Kuper, *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*, Yale University Press, New Haven 1982, s. 11. Soykırım (genocide) terimi, 1944'te hukukçu Raphael Lemkin'in ırk ve/veya kabile anlamlarına gelen Yunanca "genos" kelimesi ile öldürme anlamındaki Latince "cide" kelimesini birleştirerek

şekilde, soykırım yirminci yüzyılda önemli bir kategori olarak öne çıkmış ve yirmi birinci yüzyılda da hala devletlerin gündeminde bir seçenek olarak “nihai çözüm” şeklinde varlığını korumaktadır.

Soykırım ve kitlesel katliam üzerine daha fazla şey söylenmesi gerekse de devlet suçları birçok farklı etkinliği de içerir. Devletler tarafından başlatılan şiddet, birçok form almakta ve çok çeşitli biçimlerde meydana gelmektedir. Bu durum, tıpkı modern toplumlarda bulunan ceza kanunlarının sadece cinayete odaklanmayıp, diğer birçok şiddet türünü de içermesi gibidir.¹⁰⁰ Ancak suçla ilgilenen geleneksel veya ortodoks suç bilim yaklaşımı, devlet tarafından işlenen suçlara yönelik bir duyarsızlık içinde olmuştur. Bu perspektifte suç, cinayet, hırsızlık, soygun, yağma, tecavüz, uyuşturucu gibi “sıradan” veya “rutin” sokak suçları içermektedir; daha geniş bir tanımlama ile “kanunu ihlal eden bir eylem” olarak ele alınmaktadır.¹⁰¹ Modern devletin doğası, suç ile ilgili böyle bir yaklaşımın egemen olmasını sağlamaktadır. Çünkü modern devlette suçun tanımı devlet tarafından yapılmaktadır.

Modern devlet, suç ile ilgili yasayı yapma, uygulama ve değiştirme tekeli elinde bulundurmaktadır. Bu düzenlemelerin arkasındaki iddia ise, toplumun suç ve şiddetten arındırılmasına dayanmaktadır. Suçu da tanımlayan hukuk, artık bizatihi ürünü olduğu devleti korumanın ve meşrulaştırmanın aracı haline gelir. Bu çerçevede, temel konusunu devletlerin suç saydığı davranışların nedenleri ve kontrolü olarak tanımladığı ölçüde, kriminolojik araştırma da devlet gücünün meşruiyetini teşvik ve korumaya yönelik işlevlere sahip olan “ideolojik aygıtlar”ın bir parçası haline gelir.¹⁰² Böyle bir yaklaşım, nihai olarak devletin suç işlemeyeceği sonucuna varır. Dahası, devlet toplumsal ve ahlaki düzenin ana kaynağı, bireyin ve

oluşturmuş olduğu bir kavramdır. Rummel, devletler tarafından uygulanan şiddeti tanımlamak amacıyla, soykırım, siyasi kırım ve toplu katliamları kapsayan bir kavram olarak “halk kırım” (democide) terimini kullanmaktadır. Bu kavram, “demos” (halk) ve “cide” (öldürme) kelimelerinin birleşiminden türetilmiştir. Rummel democide (halk kırım) kavramını “soykırım, siyasi kırım ve toplu katliam da dahil olmak üzere herhangi bir kişinin ve halkın bir hükümet tarafından öldürülmesi” olarak tanımlamaktadır. **Rummel**, s. 31.

100 **Watts**, s. 7.

101 Raymond **Michalowski**, “In search of ‘state and crime’ in state crime studies”, *State Crime in the Global Age*, Editors, Raymond Michalowski/William J. Chambliss/Ronald C. Kramer, Willan Publishing, Cullompton 2010, s. 13.

102 Raymond **Michalowski**/William J. **Chambliss**/Ronald C. **Kramer**, “Introduction”, *State Crime in the Global Age*, Editors, Raymond Michalowski/William J. Chambliss/Ronald C. Kramer, Willan Publishing, Cullompton 2010, s. 1.

toplumun haklarının en büyük koruyucusu haline gelir ki, böylelikle devlet suçları sorunu görünmez olur.¹⁰³ Ancak devlet tarafından işlenen suçlar tüm çıplaklığıyla orada durmaktadır: “*Savaş, sivillere yönelik terör bombardımanı, soykırım, işkence, emperyal tahakküm, yapısal şiddet, haksız mahkumiyetler ve yargı hataları ile sayısız diğer siyasi güç suçları, dünyayı her gün sıradan suçluların neden olduğu zararlardan çok daha fazla ölüm ve yıkım, sefalet ve yoksulluk ile doldurmaktadır.*”¹⁰⁴

Suç ve suçlu devletler tarafından tanımlandıkları için bir devlet kendi yasalarını ihlal ettiği gerekçesiyle kendini suçlu olarak ilan etmeyecek veya yalnızca nadir durumlarda suçlu olduğunu kabul edebilecektir. Hatta devletin kendi yasal ölçüleri ile ilgili bu paradoksal durum, devlet suçlarının ele alınma ve tanımlama zorluğunun bir nedenini oluşturmaktadır.¹⁰⁵ Dolayısıyla, devlet suçları, devletin kendi hukuksal tanımlamalarına bağlı veya onlarla sınırlı olmayan bir perspektifle anlaşılabilir. Başka bir deyişle, salt legalist bir yaklaşım ile devlet suçları kavranamaz.¹⁰⁶ Modern devlet açısından geniş bir çerçevede ele alındığında devlet suçları, siyaset yapma sürecinin sonuçları olarak gerçekleşmektedir. Devlet suçları, devletin siyaset yapma rolünün ve alternatifleri tanımlama/belirleme gücünün normal ifadelerinden biri olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda, devlet suçlarında, tüm normal siyaset yapma süreçlerinin merkezinde yer alan, yani devletin bir sorunu belirli bir şekilde sunma ve ifade etme gücünün etkileri görülmektedir.¹⁰⁷ Dolayısıyla devlet suçlarını, bir sapma veya anormal bir şey olarak değerlendirmemek ya da bunun karşılaştırılabileceği normal bir durum tanımlamamak gerekmektedir. Başka bir anlatımla, devlet suçları modern devletin normalinin içinde yer almakta ve olağan siyasetinin bir parçasını oluşturmaktadır.

103 **Watts**, s. 31.

104 Ronald C. **Kramer**/Raymond **Michalowski**/William J. **Chambliss**, “Epilogue: toward a public criminology of state crime”, *State Crime in the Global Age*, Editors, Raymond Michalowski/William J. Chambliss/Ronald C. Kramer, Willan Publishing, Cullompton 2010, s. 247.

105 **Green/Ward**, *State Crime*, s. 1; **Green/Ward**, *Human Rights*, s. 102.

106 Devlet suçları ile ilgilenenler için suçun anlamı biraz karmaşıktır ve devlet suçu da çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Hukuki açıdan ele alan yaklaşım, devlet suçlarını ulusal yasaları, yasaklayıcı uluslararası hukuku, çok taraflı antlaşma yükümlülükleri ve emredici insan hakları hukukunu ihlal eden bir eylem olarak tanımlar. Diğer bir yaklaşım ise, devlet suçlarını insan haklarının ihlalini içeren organizasyonel bir sapma olarak tanımlar. Başka bir perspektif ise toplumsal zarar üzerinden devlet suçlarını tanımlar; hukukun kapsamına bakılmaksızın devlet suçlarının, yönetim ve sermaye birikim süreçlerinin keşişiminden kaynaklanan toplumsal zararları ve sosyal yararları kapsadığını ileri sürer. **Michalowski**, s. 13, 17.

107 **Watts**, s. 115, 121.

Modern devlet, ihdas ve inşa edici bir güce sahiptir. Devletin bu gücü, anlam üretme kabiliyetine dayanır ve buna bağlı olarak sembolik dünyayı şekillendirme kapasitesini ifade eder. Daha açık bir ifadeyle, modern devlet tarafından oluşturulan hukuki ve siyasi söylemler, sadece bilişsel ve düşünsel bir varlık olarak değil, aynı zamanda normal ve meşru toplumsal ilişkileri ve pratikleri kuran ve düzenleyen söylemsel ve eylemsel bir pratiktir. Böylelikle devlet, yasa yapma ve politika oluşturma gibi bir dizi sembolik güç ile belirli çıkarları tanımlamak, belirli grupları veya durumları sorun olarak belirlemektedir. Bu ise, devletin -sapkın veya suçlu olarak- belirlediği “öteki” kişileri suç kapsamına alma, cezalandırma ve gerektiğinde yok etme kapasitesine bağlıdır. Ayrıca, devlet aynı sembolik güç ile normlara istisnalar koyarak normal ve yasal olanın ötesine geçebilmektedir.¹⁰⁸ Dolayısıyla, bu istisnai durumlar devletlere -kolaylıkla- yasal sınırlara bağlı olmama ve bu sınırları aşma imkânı vermektedir.

Modern devletler, genellikle belirli bir yasal çerçeve içinde çalışmayı ve bu kapasiteye dayanmayı tercih ederler. Aynı şekilde, devletler zaman zaman koymuş olduğu hukuku değiştirebilir veya daha basit düpedüz “istisna hali” veya “olağanüstü hâl” ilan ederek olağan hukuku askıya alabilirler. Bu durumlarda devlet, kendi çıkarlarının bunu gerektirdiğine karar verirse, şiddet ve teröre başvurabilir veya bunlara bel bağlayabilir.¹⁰⁹ Böylelikle Carl Schmitt'in görüşleri hayat bulur ve legal olarak tanımlanmayan devlet suçlarına yol açılır. “Kamusal çıkarı veya devletin çıkarını, kamu güvenliği ve düzenini, *le salut public*'i [kamusal selamet] vb. neyin oluşturduğuna”¹¹⁰ karar veren egemen, devletin varlığını tehdit edecek bir durum olarak olağanüstü hale de karar verir.¹¹¹ Modern devlet, kendi varlığına veya selametine yönelik tehdit oluşturacak herhangi bir eylemi “devlete karşı suç” olarak tanımlamaktadır. İhanet, isyan veya isyana teşvik, devlet malının çalınması, terör gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkan devlete karşı suçlar genellikle ağır bir biçimde cezalandırılır ve mahkûm edilir.¹¹²

Kendi varlığını korumak maksadıyla devlete karşı suçlara yönelik olağan dönemde geçerli olan anayasal ve yasal düzenlemelerinde zaten ciddi cezalar öngören devletler, aynı suçları gerekçe göstererek “kriz” dö-

108 Watts, s. 115, 121.

109 Watts, s. 115, 121.

110 Carl Schmitt, Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, 2. Baskı, Dost Yayınları, Ankara 2005, s. 14.

111 Schmitt, s. 13.

112 Michalowski/Chambliss/Kramer, s. 1.

mine ve olağanüstü hale geçerler. Böylelikle hukuki açıdan meşruiyet sorununu gidermiş olurlar. Mevcut düzeni ve mevzu hukuku askıya alan bu “istisna hali”, sınırlanmamış bir yetkiye dayalı olarak devlet suçlarının merkezinde yer alan devletin uyguladığı fiziksel şiddeti de meşrulaştırır. Daha keskin bir biçimde ifade edilirse, normal dönemde “kanunun ihlali” sayılacak devletin eylemleri, gerekliliğine de devletin kendisinin karar verdiği “istisna hali” ile yasayı ihlal etmeyen eylemler olarak değerlendirilerek hukukun içine alınır.¹¹³ Agamben’in belirttiği gibi; mutlakiyetçi geleneğini değil, demokratik geleneğin ürünü olan “istisna hali, yasal biçimi olmayan şeyin yasal biçimi” niteliğindedir.¹¹⁴ İstisna hali, savaş hukuku gibi özel bir hukuk değildir, hukuk düzeninin kendisinin askıya alınması olarak, hukukun eşğini belirler ve bu alanı da hukukun içine alır.¹¹⁵

Böyle dönemlerde modern devletin karanlık yüzünün yansıması olarak devletin faili olduğu suç eylemleri daha fazla yaygınlaşır, bireyin ve toplumun çeşitli hakları “istisna hukuku” ile askıya alınır ve ihlal edilir. Devlet suçu gibi bir kategoriye yerleştirilen geniş yelpazedeki faaliyetler büyük ölçüde baskı ve şiddet içeriklidir. Bu faaliyetler insanların yasal veya geleneksel haklarının (örneğin ifade ve toplanma özgürlüğü) ihlalleri veya insanların mahremiyetine müdahale eden yasadışı siyasi denetim şeklinde olabilir ya da yasadışı gözaltı gibi usul kurallarının ihlallerini içerebilir. Daha kötüsü ise, devlet baskısı işkence veya toplu katliamları içeren kişisel bütünlüğün veya güvenliğin kaybına yol açabilir.¹¹⁶ Yaşamın muhtelif alanlarında rastlanılan devlet suçlarını Watts, devlet destekli kıyımlar ve devlet destekli şiddet suçları, devletin ekonomik suçları, devletin kötüye kullanım suçları, çevresel suçlar ve ihmal suçları şeklinde kategorize etmektedir. Bu sınıflandırmadaki her bir başlığın -özellikle de devlet destekli şiddet suçları- çok farklı suç biçimini içerdiğini de belirtmektedir.¹¹⁷

113 Devletlerin kriz zamanlarında olağanüstü yetkileri nasıl kullandığını, bu yetkilerin hukuki ve teorik temelleri ve bunların uygulamadaki sonuçları hakkında detaylı bilgi için bkz. Oren **Gross**/Fionnuala **Ni Aolain**, *Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

114 Giorgio **Agamben**, *İstisna Hali*, Çev. Kemal Atakay, Otonom Yayınları, İstanbul 2006, s. 10.

115 **Agamben**, s. 13, 33.

116 **Watts**, s. 118.

117 **Watts**, s. 5-11. Hiç kuşkusuz devlet suçları çok farklı biçimde sınıflandırılmış ve listelenmiştir. Örneğin Green ve Ward *Devlet Suçları: Hükümetler, Şiddet ve Yolsuzluk* başlıklı çalışmalarında ele aldıkları devlet suçlarını; devlet suçu olarak yolsuzluk, devlet-şirket suçu, devlet suçu olarak doğal afet, polis suçları, organize suç

Devletlerin kullanmış oldukları aşırı şiddet ile milyonlarca insanı öldürmeleri, dünyanın birçok bölgesinde çeşitli medeniyetleri ve halkları yok etmeleri şeklinde meydana gelen devlet suçları Jackson, Murphy ve Poynting gibi kişilerce “devlet terörü” olarak adlandırılmıştır. “*Tüm göstergeler doğrultusunda, devlet terörü son beş yüzyılın en büyük insanî ızdırabı ve yıkım kaynaklarından biri olmuştur.*”¹¹⁸ Hiç kuşkusuz devlet suçlarının tamamı, bu kadar net bir “barbarlık” ile meydana gelmemektedir. Ancak devlet suçlarının tamamının ise insan haklarının ihlali niteliğinde olduğu söylenebilir.

İstisna halini bile hukukun içine alan modern devletler, gerçek veya göstermelik bir kısım değerlerle politikalarını meşrulaştırmaya çalışırlar. Bu bağlamda, insan hakları ve halk egemenliği (anayasacılık ve demokrasi), modern devleti meşrulaştıran temel değerlerdir. Bilindiği kadarıyla hiçbir devlet İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni açıkça reddetmemiş ve uluslararası alanda tanınan devletlerin büyük çoğunluğu da Medeni ve Siyasi Haklar ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmelerini onaylamıştır.¹¹⁹ Bu durum, sembolik de olsa normatif açıdan insan haklarının modern devletlerin meşruiyetleri noktasındaki önemini göstermektedir. Nitekim Green ve Ward, çağdaş devletlerin çoğunda bir devlet uygulamasının meşruiyetini belirleyen değerler arasında, devletin insan haklarına olan gerçek ya da sembolik bağlılığının yer aldığını belirtmektedir.¹²⁰ Devletin politikasının meşruiyet ölçüsü, normatif değer olarak insan haklarının korunması veya ihlal edilmesine bağlı olarak belirlenmektedir. Bu noktadan hareketle, “*devlet suçu, insan hakları ihlallerini içeren organizasyonel devlet sapıklığı olarak*” tanımlanmıştır.¹²¹ İnsan hakları temelli devlet suçları tanımına yönelik geniş bir yorum, insan haklarının yalnızca aktif olarak ihlal edilmesini değil, aynı zamanda başka aktörler tarafından ihlal edilmesine karşı korunmamasını da dahil edecektir.

ve “derin devlet”, devlet terörü ve terörizm, işkence, savaş suçları, soykırım, devlet suçunun ekonomi politiği gibi alt başlıklar altında incelemişlerdir. **Green/Ward**, *State Crime*. Devlet suçlarının detaylı bir listesi için bkz. Taha Parla, “Devlet Suçları (I)”, <https://t24.com.tr/yazarlar/taha-parla/devlet-suclari-i,42351>, E.T. 17.06.2024.

118 Richard **Jackson**/Eamon **Murphy**/Scott **Poynting**, “Introduction Terrorism, the state and the study of political terror”, *Contemporary State Terrorism: Theory and Practice*, Editors, Richard Jackson/Eamon Murphy/Scott Poynting, Routledge, London 2010, s. 1.

119 **Green/Ward**, *State Crime*, s. 7.

120 **Green/Ward**, *Human Rights*, s. 109.

121 **Green/Ward**, *State Crime*, s. 2.

Devlet suçuna yönelik bu tanımın bir unsur olarak içerdiği devletin organizasyonel sapması, devlet suçu ile “siyasi beyaz yakalı suç” olarak tanımlanan failin kişisel çıkarlarını gözetilen eylemler arasındaki farka da işaret etmektedir. Hiç kuşkusuz devlet suçu, devletin organları ve ajanları tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak devlet suçu, suçu işleyen devlet görevlisinin basitçe kişisel motivasyonlarının bir sonucundan ziyade, bir organizasyon problemi olarak ele alınmaktadır. Lakin kişisel motivasyonlar ile organizasyonel hedefler sıklıkla örtüşebilmektedir. Devlet organlarının ve ajanlarının hak ihlal eden eylemleri tolere edilen ve bazı durumlarda beklenen ve hatta ödüllendirilen davranışlar haline getirildiğinde devlet suçu olarak anılır.¹²²

Modern devletin karanlık/barbar yüzünün bir tezahürü olan devlet suçları bakımından kıyaslandığında bütün devletlerin sicilinin aynı olduğu söylenemez. Bir rejimin keyfi gücü büyük ölçüde arttıkça, yani demokratik rejimlerden otoriter rejimlere, oradan da totaliter rejimlere doğru ilerledikçe, halka karşı şiddet kullanma ve suç işleme miktarı da büyük ölçüde artmaktadır. Devletin suç işlemesini fiilen durdurmanın yolu, anayasal demokrasinin gerekenleri olarak iktidarın kısıtlanması, denetlenmesi, yani demokratik özgürlüklerin teşvik edilmesinden geçiyor gibi görünmektedir. Modern devletin karanlık yüzü, hukuk devleti ve çoğulcu demokrasi ile şeffaflaşarak aydınlığa kavuşabilir. Benzer şekilde insan haklarının ihlali üzerinden tanımlanan devlet suçları, doğal olarak insan haklarına dayalı bir sistem ile dizginlenebilir.

Modern devletin şiddetinin denetlenmesi ve suçunun önlenmesine yönelik çabalar, devletin potansiyel olarak şiddete başvurma ve suç işleme tarihi ile var olmuştur. Hayatın birçok alanında ve farklı formlarda görünen devlet suçunun karşıt mücadelesi de yine modern devletin kendi içindeki imkanlar çerçevesinde çok farklı disiplinlerle ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, devlet suçunu kontrol altına almak, denetlemek ve önlemek için demokrasi ve insan hakları argümanları ve bunlara dayalı mekanizmalar öne çıkan unsurlar olmuştur. Daha farklı bir anlatımla, söz konusu argümanlara dayalı ortaya çıkan gelişmeler olarak üstten devletin yasal ve yapısal değişimi, alttan gelişen sosyolojik baskı ve rıza, uluslararası baskılar belirli ölçüde Leviathan'ı dönüştürmüştür. İnsan haklarının salt normatif bir değer olarak değil, aynı zamanda ulusal ve uluslararası hukuk

122 **Michalowski**, s. 13-14. Devlet suçları ile devlet yetkililerinin kişisel çıkarları ile işledikleri suçlar genellikle örtüşmekte ve bundan dolayı bu suçlar arasında net bir ayırım yapmak pek mümkün olmamaktadır. Nitekim devlet suçlarının devlet adına gerçekleştirilen tahrip edici eylemler ile devlet yetkilileri tarafından kendi çıkarları veya partilerinin çıkarları için gerçekleştirilen benzer eylemleri ifade ettiği belirtilmiştir. Aktaran; **Watts**, s. 4.

normuna dönüşmesi bir kazanımdır. Uluslararası toplumda, birçoğu hukuk kuralları haline gelmiş belirli davranış normları vardır ki devletler bunları tam bir dokunulmazlıkla ihlal edemezler. Katil ve yağmacı devletlere uygulanan yaptırımlar zayıf görünse de, iç ve dış kamuoyunun baskıları, ekonomik yaptırımlar ve boykotlar gibi unsurlar göz ardı edilemez önemdedir.¹²³ Bu normlara dayalı olarak, günümüz dünyasının en ciddi suç faaliyetlerinin büyük bir kısmını oluşturan devletlerin işlediği suç ve yolsuzluklara yönelik suç bilimi ve akademik ilgi de artmaktadır.¹²⁴ Ancak insan haklarında meydana gelen bütün gelişmelere rağmen, modern devlete içkin olan karanlık çehre bütünüyle giderilememiş ve devlet suçları önlenememiştir. Lakin yine de sorunun çözümü, insan haklarına dayalı demokratik bir rejimin ulusal ve uluslararası alanda egemen olmasıyla mümkündür.

SONUÇ

Modern devlet, siyasi iktidarın kurumsallaşmış ve merkezileşmiş bir formu olarak yarı-tanrısal bir güç kapasitesi ile doğmuştur. Kuramsal ve olgusal gelişiminin belirlediği bu yüksek güç kabiliyeti ile modern devlet, modern öncesi herhangi bir siyasi iktidarın yapamayacağı ölçüde toplumu en mahrem alanlarına -kılcal damarlarına- müdahil olmuş ve toplumu şekillendirmiştir. Modern devletin alt yapısal gücü ve sahip olduğu araçlar ile ilintili olan bu yüksek kapasite, şiddet tekeli olarak belirginleşmiştir. Uzun oluşum sürecinde rakip/yerel iktidarları şiddet ile bastırarak şiddeti yeniden örgütlemiş, şiddet araçlarını başarılı bir biçimde tekeline almış olan modern devlet, bir şiddet tanrısı olarak var olmuştur.

Modern devlet, şiddeti toplumdan tasfiye etmek ve barışı sağlamak adına her türlü gücü elinde bulunduran ve korku duyulan bir “canavar” olarak yaratılmıştır. Leviathan’ın gölgesinde şekillenen modern devlet, bir yandan toplumsal güvenliği/düzeni sağlayan, yurttaşlarına hak ve özgürlükler sunan; diğer yandan topluma baskı/şiddet uygulayan ve yurttaşların bu haklarını ihlal eden bir güç şeklinde tezahür etmiştir. Modern devletin bu ikili doğası, birbirinden ayrılmaz bir şekilde varlık göstermiş; uygarlık projesi olarak doğarken, aynı zamanda barbarlık ve şiddeti de bünyesinde barındırmıştır. Modern devletin bu iki yüzlü yapısı veya doğasına içkin bu çelişki hem koruyucu hem de yok edici bir yapı olduğunu göstermektedir.

Modern devlette yoğunlaşan şiddet ve şiddet kullanım tehdidi, toplumsal hayatın gündelik yaşamında ve yatay düzleminde şiddeti -tamamen kaldır(a)mamış olsa da- azaltmış olduğu kadar, toplumu dikey bir kolektif

123 **Green/Ward**, *State Crime*, s. 1-2.

124 Penny **Green/Tony Ward/Kristian Lasslett**, “Introduction: The Advance of State Crime Scholarship”, *State Crime Journal*, Vol. 1, No. 1, 2012, s. 5.

şiddete maruz bırakmıştır. Modern devletlerin tarihsel deneyimleri, devletin yok edici şiddetinin salt teorik bir ihtimal ve tehdit olmadığını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Devlet suçları, modern devletin karanlık ve şiddet yüzünün somut yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır. Yirminci yüzyıl, modern devletin karanlık yüzünün en belirgin şekilde ortaya çıktığı bir zaman dilimi olmuş ve kollektif şiddetin en yoğun yaşandığı dönem olarak anılmıştır. Modern devletin tahrip edici potansiyel gücü ve şiddet kapasitesi, bu yüzyılda toplama kampları, soykırımlar, etnik temizlik ve ağır insan hakları ihlalleri gibi korkunç eylemlerle somutlaşmıştır.

Devlet suçu gibi bir kategoriye yerleştirilen geniş yelpazedeki faaliyetler büyük ölçüde baskı ve şiddet içeriklidir. Bu faaliyetler insanların yasal veya geleneksel haklarının (örneğin ifade ve toplanma özgürlüğü) ihlalleri veya insanların mahremiyetine müdahale eden yasadışı siyasi denetim şeklinde olabilir ya da yasadışı gözaltı gibi usul kurallarının ihlallerini içerebilir. Devlet suçları, genellikle devletin kendini koruma refleksiyle veya bir kriz durumu bahanesiyle gerçekleştirilir ve bu suçlar, çoğu zaman cezasız kalır. Modern devlet, bu tür suçları işlerken, kendine içkin bir meşruiyet anlayışına dayanır ve sıklıkla “olağanüstü hal” veya “istisna hali” ile hukukileştirilir; bu hukukileştirme ve meşruiyet, devletin eylemlerini sorgulanamaz kılmaktadır.

Modern devletlerin karanlık yüzü ve onun tezahürü olarak devlet suçları konusunda bütün modern devletlerin sicil kaydı aynı değildir. İktidarın mutlaklığının ve rejimin keyfi gücünün artışıyla, demokratik sistemlerden otoriter ve totaliter yapılar yönünde bir geçiş yaşanırken, halk üzerindeki şiddet ve suç oranları da belirgin şekilde artmaktadır. Bu bağlamda, modern devletin karanlık yüzünün kontrol edilmesi ve devlet suçlarının önlenmesi, anayasal demokrasinin gerektirdiği iktidarın kısıtlanması ve denetlenmesi ile mümkündür; bu da demokratik özgürlüklerin teşvik edilmesini gerektirir.

Modern devletin potansiyel olarak şiddete başvurma ve suç işleme tarihi, aynı zamanda bu şiddetin ve suçların önlenmesine yönelik mücadelelerin de tarihi olmuştur. Bu mücadelelerin sonucunda ortaya çıkan insan hakları ve anayasal demokrasi gibi argümanlar ve bunlara dayalı mekanizmalar, modern devletin “canavar” yapısını nispeten evcilleştirmiş olsa da, onu bütünüyle suçlarından arındıramamıştır. Modern devletin uygarlığına içkin barbarlığı giderilmemiştir; ancak insan haklarına dayalı çoğulcu bir demokratik sistemin ulusal ve uluslararası alana egemen kılınması ile modern devlette içkin barbarlığının uygarlığa doğru evrilmesi mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor W./**Horkheimer**, Max, Aydınlanmanın Diyalektiği, Çev. Nihat Ülner/Elif Öztarhan Karadoğan, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2010.

Agamben, Giorgio, İstisna Hali, Çev. Kemal Atakay, Otonom Yayınları, İstanbul 2006.

Ağaoğulları, Mehmet Ali/**Akal**, Cemal Bali/**Köker**, Levent, Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı, İmge Kitabevi, Ankara 1994.

Akal, Cemal Bali, İktidarın Üç Yüzü, 5. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara 2012.

Augustine, The City of God, Trans. Marcus Dods, Editor, Philip Schaff, 1887, Book IV, Chapter IV, <https://www.monergism.com/thethreshold/sdg/augustine/The%20City%20of%20God%20-%20Augustine.pdf>, E.T. 18.06.2024.

Bauman, Zygmunt, Modernite ve Holocaust, Çev. Süha Sertabiboğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997.

Bauman, Zygmunt, Modernlik ve Müphemlik, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.

Benjamin, Walter, "Theses on the Philosophy of History", Illuminations, Editor, Hannah Arendt, Trans. Harry Zohn, Schocken Books, New York 1969, s. 253-264.

Berki, Robert N., "Vocabularies of the State", Politics and Social Theory, Editor, Peter Lassman, Routledge, London 1989, s. 12-29.

Bireley, Robert, "Introduction", Botero: The Reason of State, Written by Giovanni Botero, Editor and Trans. Robert Bireley, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. xiv-xxxvi.

Bourdieu, Pierre, Devlet Üzerine, Çev. Aslı Sümer, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Brancourt, Jean-Pierre, "Estat'lardan Devlete: Bir Sözcüğün Evrimi", Devlet Kuramı, Der. Cemal Bali Akal, Çev. Beki Haleva, Pınar Güzelyürek, Dost Kitabevi, Ankara 2000, s. 177-191.

Dickens, Charles, İki Şehrin Hikayesi, Çev. Didar Zeynep Batumlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

Elias, Norbert, "Civilization and Violence: On the State Monopoly of Physical Violence and its Infringements", Telos, No. 54, 1982, s. 134-154.

Elias, Norbert, Uygurlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler/Cilt 1: Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler, Çev. Ender Ateşman, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Elias, Norbert, Uygurlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler/Cilt 2: Toplumun Değişimleri/Bir Uygurlaşma Teorisi İçin Taslak, Çev. Erol Özbek, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Erözden, Ozan, “Makyavelizm, Hikmet-i Hükümet ve Modern Devlet”, Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite, Haz. Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, Ankara 2012, s. 63-80.

Ferguson, Adam, An Essay on the History of Civil Society, Editor, Fania Oz-Salzberger, Cambridge University Press, Cambridge 1995.

Fussel, James T., “A Crime without a Name”, <http://www.preventgenocide.org/genocide/crimewithoutaname.htm>, E.T. 25.06.2024.

Giddens, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994.

Gramsci, Antonio, Hapishane Defterleri, Çev. Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul 1997.

Green, Penny J./**Ward**, Tony, “State Crime, Human Rights, and the Limits of Criminology”, Social Justice, Vol. 27, No. 1 (79), 2000, s. 101-115.

Green, Penny/**Ward**, Tony, State Crime: Governments, Violence and Corruption, Pluto Press, London 2004.

Green, Penny/**Ward**, Tony/**Lasslett**, Kristian, “Introduction: The Advance of State Crime Scholarship”, State Crime Journal, Vol. 1, No. 1, 2012, s. 5-7.

Gross, Oren/**Ni Aolain**, Fionnuala, Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

Harvey, David, The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change, Blackwell Publishers, Oxford 1992.

Hobbes, Thomas, Leviathan, Çev. Semih Lim, 6. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Jackson, Richard/**Murphy**, Eamon/**Poynting**, Scott, “Introduction: Terrorism, the state and the study of political terror”, Contemporary State Terrorism: Theory and Practice, Editors, Richard Jackson, Eamon Murphy and Scott Poynting, Routledge, London 2010, s. 1-11.

Keane, John, Şiddetin Uzun Yüzyılı, Çev. Bülent Peker, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1998.

Kramer, Ronald C./**Michalowski**, Raymond/**Chambliss**, William J., “Epilogue: toward a public criminology of state crime”, State Crime in the Global Age, Editors, Raymond Michalowski, William J. Chambliss and Ronald C. Kramer, Willan Publishing, Cullompton 2010, s. 247-261.

Kuper, Leo, Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century, Yale University Press, New Haven 1982.

Mann, Michael, Demokrasinin Karanlık Yüzü: Etnik Temizliği Açıklamak, Çev. Bülent O. Doğan, İthaki Yayınları, İstanbul 2012.

Michalowski, Raymond/**Chambliss**, William J./**Kramer**, Ronald C., “Introduction”, State Crime in the Global Age, Editors, Raymond Michalowski, William J. Chambliss and Ronald C. Kramer, Willan Publishing, Cullompton 2010, s. 1-9.

Michalowski, Raymond, “In search of ‘state and crime’ in state crime studies”, State Crime in the Global Age, Editors, Raymond Michalowski, William J. Chambliss and Ronald C. Kramer, Willan Publishing, Cullompton 2010, s. 13-30.

Parla, Taha, “Devlet Suçları (I)”, <https://t24.com.tr/yazarlar/taha-parla/devlet-suclari-i,42351>, E.T. 17.06.2024.

Passerin d'Entreves, Alessandro, “Devlet Kavramı”, Devlet Kuramı, Der. Cemal Bali Akal, Çev. Başak Baysal, Dost Kitabevi, Ankara 2000, s. 193-211.

Pierson, Christopher, Modern Devlet, Çev. Neşet Kutluğ, Burcu Erdoğan, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2011.

Poggi, Gianfranco, Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği, Çev. Aysun Babacan, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversiteleri Yayınları, İstanbul 2011.

Rummel, Rudolph J., Death by Government, Transaction, New Brunswick 1994.

Sancar, Mithat, “Şiddet, Şiddet Tekeli ve Demokratik Hukuk Devleti”, Doğu Batı Dergisi, S. 13, 2001, s. 25-44.

Sancar, Mithat, “Devlet Aklı” Kısacasında Hukuk Devleti, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Saygılı, Abdurrahman, “Modern Devlet'in Çıplak Sureti”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 59, S. 1, 2010, s. 61-97.

Schmitt, Carl, Siyasi İlahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm, Çev. A. Emre Zeybekoğlu, 2. Baskı, Dost Yayınları, Ankara 2005.

Şaylan, Gencay, Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, İmge Kitabevi, Ankara 1994.

Tilly, Charles, “Reflections on the history of European state-making”, The Formation of National States in Western Europe, Editor, Charles Tilly, Princeton University Press, Princeton-New Jersey 1975, s. 3-83.

Tilly, Charles, “War Making and State Making as Organized Crime”, Bringing the State Back In, Editors, Peter B. Evans, Deitrich Rueschmeyer and Thedo Skocpol, Cambridge University Press, Cambridge 1985, s. 169-191.

Tilly, Charles, Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

Tilly, Charles, Kolektif Şiddet Siyaseti, Çev. Seda Özel, Phoenix Yayınevi, Ankara 2009.

Wagner, Peter, *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*, Routledge, London 1994.

Watts, Rob, *States of Violence and the Civilising Process: On Criminology and State Crime*, Palgrave Macmillan, London 2016.

Weber, Max, *Sosyolojik Yazılar*, Çev. Taha Parla, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.